

Kathrine F. Finnøy

«Man kan ikke se gjennom fingrene uten UV-stråling»

En kvantitativ forskningsstudie av idiomforståelsen hos
ungdommer med norsk som morsmål

Masteravhandling i nordisk språkvitenskap
Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Våren 2012

Forord

I fjor sommer overhørte jeg en sportskommentator på tv som sa: «Lillestrøm ble tatt på senga. Bokstavelig talt». Etter at latteren hadde lagt seg, ble jeg stående og tenke. Står det så dårlig til med språkkunnskapene våre? Hvordan er det da med de unge som vokser opp rundt voksne som bruker språket slik? Tull og tøys med språket har alltid moret meg, men dette begynte å bli alvorlig, kjente jeg.

Denne avhandlingen omhandler idiomforståelsen hos ungdommer med norsk som morsmål. Undersøkelsen ble gjennomført med spørreskjemaer og 279 flotte, velvillige videregående elever i Trondheim i alderen 16–19 år.

Jeg ønsker å takke mange mennesker som, på ulike vis, har bidratt med å gjøre denne oppgaven til en realitet. Først og fremst, takk til veileder Heidi Brøseth og ditt brennende engasjement for språkets faste fraser. Din hjelp har vært uvurderlig!

Jeg vil også rette en stor takk til mine gode venner på NTNU. Uten dere hadde dette blitt en fryktelig ensom og tung prosess. Dere hadde hele tiden tro på meg, og løftet hodet mitt opp igjen (bokstavelig talt) da det så mørkest ut. En ekstra takk til Linda og Marianne for gode tips på veien, og for at dere tok dere tid til å se gjennom oppgaven min selv om dere har hatt mer enn nok med egne oppgaver og eksamener! En stor takk går også til Åsta Mari for hjelp til språkvask helt til slutt. Og tusen takk til Anne-Linn som tegnet forsiden.

Til slutt vil jeg takke min skjønne minifamilie: min samboer Roy og min datter Victoria. For en tålmodighet og overbærenhet dere har vist meg denne tiden! Roy, du kan antageligvis mer om idiomer enn de fleste nå. Din støtte og kjærlighet betyr alt i verden for meg. Jeg elsker deg høyere enn himmelen!

Victoria, du har kommet og besøkt meg på skolen. Mest for å få spille data, men ordene «Mamma, jeg synes du er flink», har brent seg fast i minnet. Men nå, Victoria, *nå* kommer mamma hjem!

Trondheim, april 2012

Kathrine F. Finnøy

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon og problemstilling	1
1.1	Bakgrunn og begrunnelse for valg av problemstilling	2
1.2	Bakgrunn og begrunnelser for mine hypoteser	4
1.2.1	H1. Ungdommer har en svak forståelse av idiommer	5
1.2.2	H2. Jenter forstår idiommer bedre enn gutter.....	6
1.2.3	H3. Det eksisterer ingen dokumenterbar forskjell mellom elever som går yrkesfag eller studiespesialiserende linje når det gjelder forståelse av idiommer	7
1.2.4	H4. Ungdommer forstår ikke-utrydningstruede idiommer bedre enn utrydningstruede idiommer	7
2	Teori.....	9
2.1	Definisjonsproblematikk	9
2.1.1	Frasetynologi.....	10
2.2	Presentasjon og diskusjon av Sköldbergs idiomdefinisjon	11
2.2.1	Idiomenes institusjonaliserte kvalitet	12
2.2.2	Idiomenes syntaktiske struktur.....	15
2.2.3	Idiomenes semantikk.....	17
2.3	Kontekst	21
2.4	Feilbruk og ikke-idiomatisk bruk	22
2.5	Hvordan forstår vi idiommer?	23
3	Metode	25
3.1	Kvantitativ undersøkelse	25
3.2	Spørreskjemaet	26
3.2.1	Inndeling av spørsmålene i spørreskjemaet	26
3.2.2	Fortellingstest	28
3.3	Informantene	29
3.4	Etiske hensyn.....	29
3.4.1	Utfordringer rundt begrepet morsmål	29
3.5	Feilkilder	30
3.5.1	Forholdsregler	31
3.5.2	Andre feilkilder	32
4	Resultat og diskusjon av problemstillingen og hypotesene.....	34
4.1	Resultat og diskusjon av H1	34
4.1.1	Resultat av H1	35
4.1.2	Diskusjon av H1	35
4.2	Resultat og diskusjon av H2.....	45
4.2.1	Resultat av H2	46

4.2.2	Diskusjon av H2	47
4.3	Resultat og diskusjon av H3.....	49
4.3.1	Resultat av H3	49
4.3.2	Diskusjon av H3	50
4.4	Resultat og diskusjon av H4.....	51
4.4.1	Resultat av H4	51
4.4.2	Diskusjon av H4.....	53
4.5	Resultat og diskusjon av spørsmål 10	55
4.5.1	Resultat av spørsmål 10.....	55
4.5.2	Diskusjon av spørsmål 10	56
5	Konklusjon.....	58
	Forslag til videre studier	61
	Litteraturliste.....	62
	Kildemateriale.....	65
	Vedlegg 1	i
	Vedlegg 2 Tabeller til de ulike hypotesene i antall og prosent:.....	v
	Vedlegg 2a	v
	Vedlegg 2b	v
	Vedlegg 2c	vi
	Vedlegg 2d.....	vi
	Vedlegg 2e	vii
	Vedlegg 2f.....	vii
	Vedlegg 2g.....	viii
	Vedlegg 3 Tabeller med antall svar per spørsmål.....	viii
	Vedlegg 3a	viii
	Vedlegg 3b.....	ix
	Vedlegg 3c	x
	Vedlegg 3d.....	x
	Vedlegg 3e	xi
	Vedlegg 3f.....	xi
	Vedlegg 3g.....	xii
	Vedlegg 3h.....	xiii
	Vedlegg 3i.....	xiii
	Vedlegg 3j.....	xiv
	Vedlegg 4 Tabeller med svar i prosent per spørsmål:.....	xv
	Vedlegg 4a	xv
	Vedlegg 4b.....	xv
	Vedlegg 4c	xvi
	Vedlegg 4d.....	xvii
	Vedlegg 4e	xvii
	Vedlegg 4f.....	xviii
	Vedlegg 4g.....	xviii

Vedlegg 4h	xix
Vedlegg 4i	xx
Vedlegg 4j	xx
Vedlegg 5 Utvalgte kommentarer fra elevene	xxi
Vedlegg 6 Utvalgte svar på spørsmål 10	xxii
Vedlegg 6a Gutter, yrkesfag	xxii
Vedlegg 6b Jenter, yrkesfag.....	xxii
Vedlegg 6c Jenter, studiespesialiserende	xxii
Vedlegg 6d Gutter, studiespesialiserende	xxii
Vedlegg 7 Idiomene med ulike grammatiske kategorier	xxiii

Kommentar til forsiden: Bildet skal illustrere en ungdoms bokstavelige tilnærming til idiomet «se gjennom fingrene med noe».¹ I spørreundersøkelsen skrev denne ungdommen følgende kommentar: «Man kan ikke se gjennom fingrene uten UV-stråler» ved siden av den idiomatiske setningen: «Politiet så gjennom fingrene». Som vi ser, viser bildet en som forsøker å se hva som foregår på den andre siden av fingrene ved hjelp av UV-stråler fra blikket. På den andre siden foregår noe som han velger å la passere. Øynene til personen er soler ettersom UV-stråler kommer fra solen. UV-stråler trenger som kjent ikke gjennom kroppen, kun så vidt innunder huden.

¹ «Se gjennom fingrene med noe» betyr å unnlate å påtale noe eller å (bevisst) overse noe (Vannebo 2006:57).

1 Introduksjon og problemstilling

Flere nordiske master- og doktoravhandlinger som omhandler idiomer, har dukket opp etter århundreskiftet. Dette viser at idiomforskningen i Norden har fått en økende oppmerksomhet den siste tiden. Blant annet er det skrevet en masteroppgave om norske idiomer i forbindelse med kollokasjoner (Horvati 2005).² En hovedoppgave fra 2001 har fokus på hvordan fraser med overført betydning, derav blant annet idiomer, behandles i ordbøker (Olsen 2001). With (2007) har skrevet en masteroppgave om hva idiomatiske uttrykk er, og hvordan de opptrer i faktisk språkbruk. Sköldberg (2004) har i sin doktoravhandling undersøkt variasjoner i svenske idiomer.

Forskning rundt *forståelse* av idiomer ble innledet på 1970-tallet (Careborg 2010:9), og det har blitt gjennomført en del studier om idiomforståelse (Lundgren 2009:7). Flere nordiske undersøkelser har blitt gjennomført med tospråklige elever og minoritets elever som informanter. Disse undersøkelsene er utført av blant andre Assaf (2005), Careborg (2010), Golden (2005) og Aamotsbakken et al. (2004). Deres fokusområde dreier seg om hvordan tospråklige elever tolker og behersker forekomsten av *metaforiske uttrykk* i skriftspråket og da særlig i lærebøker.³ Golden (2005) sammenlignet i sin doktoravhandling tospråklige elever med norske morsmåls elever.

Mitt fokusområde er ungdommer med norsk som morsmål og deres forståelse av ulike idiomer. Problemstillingen er som følger: «Hvilken forståelse har ungdommer med norsk som morsmål av ulike idiomer som brukes i det norske språket?» Ut fra problemstillingen skal jeg formulere hypoteser før den kvantitative undersøkelsen finner sted.

Jeg starter med å begrunne problemstillingen i kapittel 1.1. I kapittel 1.2 presenterer jeg mine fire hypoteser som skal hjelpe meg å gi svar på den aktuelle problemstillingen. I all hovedsak skal studien handle om idiomforståelse, men i forkant av dette ser jeg det som nødvendig å bringe klarhet i selve idiombegrepet. Det skal jeg gjøre i kapittel 2, ved hjelp av Sköldberg (2004). Før jeg viser til resultatene av spørreundersøkelsen min i kapittel 4, skal jeg i kapittel 3 si noe om valg av metode og hvorfor undersøkelsen er utarbeidet slik den er. Avslutningsvis skal jeg presentere konklusjonen i kapittel 5.

² «Kollokasjoner er resultatet av en utvelgelse av ord som ikke nødvendigvis forekommer sammen med kjernen, men har en tendens til å gruppere seg rundt den» (Horvati 2005:14). Horvati (2005:13) regner idiomer som faste kollokasjoner: «Faste kollokasjoner er de 'forutbestemte' fraser der ingen variasjoner er tillatt».

³ Ikke alle metaforiske uttrykk er idiomer. De undersøkte dermed ikke utelukkende idiomer.

1.1 Bakgrunn og begrunnelse for valg av problemstilling

Golden undersøkte 10. klassinger med norsk som morsmål for sammenligningens skyld (Golden 2005:154) da hun forsket på de unges metaforiske forståelse. Noen av de metaforiske uttrykkene var idiomer, for eksempel «være ute i hardt vær». Utenom denne doktoravhandlingen har ikke undersøkelser av ungdommer med norsk som morsmål, så langt jeg kan se, blitt vektlagt i tidligere forskning. I Sverige har det derimot blitt gjennomført noen studier som retter seg mot ungdoms idiomforståelse. Lundgren (2009) har blant annet undersøkt om det er forskjeller i idiomforståelsen hos svenske ungdomsskoleelever som bor i byen, og ungdomsskoleelever som bor på landsbygden. Trulsson (2008) undersøkte forskjellen i idiomforståelsen mellom yngre og eldre svenske språkbrukere samt idiomenes plass i det svenske språket. Selv om avhandlingene våre alle omhandler idiomforståelse, har både Lundgren (2009) og Trulsson (2008) valgt andre fokus enn meg.

Denne studien frambringer ny kunnskap om forskjeller i idiomforståelsen mellom kjønn og studieretninger, samt forskjeller i forståelsen av utrydningstruede og ikke-utrydningstruede idiomer. Den gjør også bruk av kontekst som er entydig til betydningen av idiomene. I sum vil dette bidra med utfyllende kunnskap til fagfeltet, fordi forskningsfeltet som helhet blir mer representativt.

Formålet med studien er å kartlegge hvilken forståelse ungdommer med norsk som morsmål har av idiomer, og hvorfor noen idiomer eventuelt er vanskeligere å forstå enn andre. Studien retter seg mot en språkgruppe som antas å besitte den nødvendige kunnskapen for å forstå idiomer som er i bruk i det norske språket. Det vil si førstespråksbrukere av norsk. Forstår ungdommene betydningen av idiomer vi har i språket vårt i dag, eller er betydningen av idiomene kanskje helt ukjente? Dette er kun noen av spørsmålene jeg ønsker å finne svar på.

En kan spørre seg om hvorfor det at ungdommer ikke forstår idiomer i språket, vil by på problemer. I og med at idiomer er vanlig i både skrift og tale (Vannebo 2009:8), er det mye av det som ungdommene leser, som de ikke vil oppfatte dersom de ikke forstår idiomenes meningsinnhold. Fordi det krever lite tiltak å produsere idiomer, anvender vi såkalte ferdiglagde strukturer, som idiomer er, når vi kommuniserer med andre. Wiktorsson (2003:16) hevder at vi sparer oss for både tid og energi når vi lar være å legge ut for mange detaljer.

Idiomer anvendes særlig i avisartikler, men også i annen litteratur og i muntlig tale. Lundgren (2009:1) hevder at idiomer dukker opp mer frekvent nå enn tidligere.⁴ Idiomer er riktignok ikke like frekvente som metaforer,⁵ men de dukker likevel opp som en del av den muntlige og skriftlige metaforiske språkbruken. Hva angår skriftlig språk, vil jeg ta frem avisspråk som et eksempel. Journalister farger stadig språket i sine artikler ved hjelp av metaforisk språkbruk (With 2007:23) og deriblant gjennom bruk av idiomer. I VGs nettutgave kunne man 20.12.11 lese følgende: «Nils Gunnar Lies siste dag: – Ble tatt på senga» i forbindelse med en uttalelse fra en arbeidskollega som kom uventet og overraskende på Lie.⁶ Journalister har også en tendens til å leke med idiomene for å skape en dobbelbetydning som både er idiomatisk og bokstavelig. I *Adresseavisen* nettutgave 25.09.07 kan vi lese om rockebandet Dog Almighty, som ifølge anmelderen «går i hundene».⁷ Her spiller den misfornøyde anmelderen på idiomet «gå i hundene» ettersom en del av bandets navn er «dog» (hund). Det vil være synd dersom ungdommer ikke oppfatter budskap i skrift og tale på grunn av sin manglende evne til å forstå idiomene som blir brukt.

Ulike idiomer har overlevd i språket i mange hundre år. «Holde tann for tunge» er kjent helt fra 1600-tallet (Skår 2008:196).⁸ Andre idiomer har sitt opphav helt tilbake i bibelsk tid som for eksempel «(bruke) apostlenes hester».⁹ Det kan derfor se ut til at idiomer ikke kommer til å forsvinne med det første. Idiomer er en stabil del av språket, som ellers er i stadig forandring.

Grunnen til at jeg forutsetter at informantene i undersøkelsen skal ha en viss forståelse av idiomer, er fordi det i et av kompetansemålene etter 10. årstrinn i læreplanen i norsk heter at elevene skal kunne «gjenkjenne de språklige virkemidlene humor, ironi, kontraster og sammenligninger, symboler og språklige bilder og bruke dem i egne tekster» (Utdanningsdirektoratet 2006). Det står ikke eksplisitt nevnt i læreplanen at elever skal ha kunnskap om idiomer, men idiomer inngår som en del av de språklige bildene elevene skal gjenkjenne. Det er altså i løpet av skoletiden at de fleste idiomer læres, men læringen fortsetter trolig også resten av livet (Trulsson 2008:13).

⁴ Lundgren (2009:1) nevner ikke hvor langt tilbake i tid dette gjelder: «Vid sökande efter diverse idiom i pressen, i Språkbankens arkiv, fås betydligt fler träffar på olika idiom i de senare årgångarna, än i de tidligare årgångarna».

⁵ Idiomer utgjør omtrent fem prosent av faste ordforbindelser (Olsen 2001:16).

⁶ «Ta på senga» betyr å overrumple, forbause, overraske, overvelde eller kuppe (Online språk- og ordboktjeneste).

⁷ «Gå i hundene» betyr å gå til grunne (økonomisk, sosialt eller moralsk) eller å synke ned i fattigdom og elendighet (Vannebo 2009:70).

⁸ «Holde tann for tunge» betyr å tie stille eller å være forsiktig i sine uttalelser (Vannebo 2006:205).

⁹ «(Bruke) apostlenes hester» betyr å gå til fots (Vannebo 2009:11).

I og med at utviklingen av billedlig språkkompetanse starter i barneskolealder (Levorato og Cacciari 1995:279), forventer jeg at informantene skal kunne produsere flere idiomatiske uttrykk enn yngre barn, som tolker idiomatiske uttrykk bokstavelig (Levorato og Cacciari 1995:273). Ungdommene i min undersøkelse skal med andre ord ha den kognitive evnen til idiomforståelse på plass. Med det sagt er det ikke automatisk slik at vi kan forvente at informantene automatisk skal forstå *alle* idiomene som blir presentert i spørreundersøkelsen. Vi lærer oss de idiomene som blir frekvent anvendt i skriftlig og muntlig språk. Gjennom nettverk og tradisjoner forventes det at ungdommen skal ha tilegnet seg flere av de idiomene som er i bruk både i dagligtalen og i litteraturen. Alder på personen og i hvor stor grad idiomene er frekvente i språket, er to viktige faktorer som spiller inn når det gjelder idiomforståelse.

1.2 Bakgrunn og begrunnelser for mine hypoteser

Studien min er hypotesetestende. En hypotese «er en påstand om hvordan noe faktisk forholder seg, som kan være i strid eller i samsvar med data som samles inn i undersøkelsen» (Hellevik 1995:40). Jeg stiller opp fire hypoteser når jeg skal gi svar på problemstillingen. Felles for deltakerne i undersøkelsen er at de er i alderen 16–19 år og har norsk som morsmål. Felles for alle idiomene som er tatt med i undersøkelsen, er at de er i bruk i det norske språket.

H1. Ungdommer har en svak forståelse av idiommer.

H2. Jenter forstår idiommer bedre enn gutter.

H3. Det eksisterer ingen forskjell mellom elever som går yrkesfag eller studiespesialiserende linje når det gjelder forståelse av idiommer.

H4. Ungdommer forstår ikke-utrydningstruede idiommer bedre enn utrydningstruede idiommer.

Ut fra hypoteseformuleringene mine mener jeg blant annet at kjønn og idiomets frekvens er avgjørende faktorer i ungdommers svake idiomforståelse. Undersøkelsen skal forsøke å gi svar på disse hypotesene, og den vil dermed bidra til å svekke eller styrke resultatene fra andre studier om idiomforståelse som er lagt frem av blant andre Lundgren (2009) og Rudlang (1998). En eventuell svekking eller styrking av deres resultater vil fremkomme når jeg undersøker hvordan idiomforståelsen til videregående skoleelever fra 16–19 år er i dag.

Jeg vil i det videre utdype og begrunne hypotesene mine.

1.2.1 H1. Ungdommer har en svak forståelse av idiomer

En rekke avhandlinger har dokumentert at idiomer ofte er vanskeligere å forstå for språkbrukere som har norsk som andrespråk enn for språkbrukere med norsk som førstespråk, jf. tidligere nevnte Aamotsbakken et al. (2004), Assaf (2005), Careborg (2010) og Golden (2005).¹⁰ Aamotsbakken et al. (2004:152) forteller at minoritetsspråklige elevers forståelse av enkeltord, sammensatte uttrykk og sammenhengende tekstsekvenser ikke ble forstått fullt ut. De påpekte også at det vi oppfatter som nesten perfekt norsk språkbeherskelse, ikke behøver å bety dypere språkforståelse. Golden (2005:7) forteller i sin doktoravhandling at det er lettere å forstå idiomer for personer som har det aktuelle språket som sitt morsmål.

Min første hypotese antar at ungdommer som har norsk som morsmål, heller ikke nødvendigvis har så god forståelse av norske idiomer. Jeg støtter meg til Lundgrens (2009) resultater når jeg angir denne hypotesen. Hovedfokuset til Lundgren var å få et innblikk i hvordan ungdomsskoleelever med svensk som morsmål forstår noen av idiomene som tilhører det svenske språket. Hennes resultater viser at elevene ikke kjenner betydningen av en rekke idiomer som hun klassifiserer som vanlige i det svenske språket. Lundgrens 88 ungdomsskoleinformanter viste til kun 36 prosent riktige svar. Det må, som Lundgren (2009:23) også hevder, bety at elevenes generelle idiomforståelse er ganske dårlig. Hun synes elevene har langt igjen når det gjelder å tilegne seg de gjeldende idiomenes betydninger.

I Lundgrens studie dukket det opp opplysninger som styrket antagelsen om ungdommers svake idiomforståelse, ettersom resultatene hennes avslørte at ungdomsskoleelever hadde en dårlig idiomforståelse. Ved å forespørre langt flere informanter kan jeg få bekreftet eller avkreftet hypotesen om hvorvidt ungdommer med norsk som morsmål også har svak forståelse av idiomer i det norske språket.

H1 er en *årsaksforklarende hypotese*. Det vil si at det skal foreligge en årsak til fenomenet som er påvirket av en foregående hendelse (Hellevik 1995:41). Det skal dermed gå an å forklare resultatene mine slik Lundgren (2009) gjorde. Lundgren forklarte sine resultater med at mange av idiomene har fått nye betydninger, og at de unge ofte forveksler betydningen mellom ulike idiomer. Hun hevder også at idiomer er en del av språket som en heller lærer seg betydningen av senere i livet (Lundgren 2009:30).

¹⁰ En andrespråksinnlærer er en som allerede har etablert et førstespråk, og som skal lære seg et andrespråk etter dette. Andrespråksinnlæringen foregår i det aktuelle landet språket snakkes i (Saville-Troike 2006:101).

Hilde Rudlang ved Statistisk sentralbyrå påpekte i 1998 at leselysten hos ungdommer falt kraftig i løpet av 1980 og 1990-tallet. Hun viser til Levekårsundersøkelsen som fastslår at andelen ungdommer som *ikke* leste én eneste bok i løpet av et år, steg kraftig med 24 prosentpoeng på de 17 årene fra 1980–1997.¹¹ Rudlang (1998) sier ikke noe om hvilke konsekvenser den minkende leselysten kan ha for ungdommer. Jeg kan imidlertid tenke meg at lesing har stor innvirkning på både forståelsen og bruken av idiomer hos ungdommene ettersom idiomer er vanlige i skrift (Vannebo 2009:8). Det vil si at jo mindre ungdommene leser, jo mindre er sjansen for at de vil bli kjent med ulike idiomer.

1.2.2 H2. Jenter forstår idiomer bedre enn gutter

Som et neste punkt skal jeg sammenligne resultatene jeg får fra guttene, med resultatene fra jentene for å finne ut om eventuelle forskjeller i forståelsen kan være kjønnsbestemt. Min andre hypotese er at jenter forstår idiomer bedre enn gutter. For at en prosentvis forskjell mellom jentenes og guttenes svar skal være av betydning, bør forskjellen vise minimum ti prosentpoeng.¹²

Hypotesen om kjønnsforskjeller er, som i forrige hypotese, også årsaksforklarende, siden vi kan *forklare* resultatene med at kvinner leser mer enn menn (Rudlang 1998). Rudlang (1998) påpeker at det fins kjønnsforskjeller når det gjelder lesing, ettersom jenter leser mer. Jenter burde dermed ha et større ordforråd og en bedre forståelse av hva de ulike idiomene betyr, enn gutter. Fordi jenter leser mer, får de større grad av input, noe som igjen vil øke sjansen for at de møter idiomer i litteraturen de leser. Følgelig vil de også forstå idiomer bedre enn gutter. Mediebruksundersøkelsen og Levekårsundersøkelsene som Rudlang (1998) baserer seg på styrker min hypotese, selv om de ble gjennomført i 1997.

Forskningsprosjektet *Nordits* Nordpluss-program utførte i 2008 et nordisk samarbeid over nettet mellom videregående skoler i Skandinavia. Nordit undersøkte blant annet om det var kjønnsforskjeller i idiomforståelse. Deres resultater viste at forståelsen mellom kjønnene var nokså lik. På bakgrunn av Nordits svært lave antall informanter (ni stykker) og hva Rudlang

¹¹ En kan spørre seg hvorfor vi leser mindre nå enn før, men svarene er vanskelig å fange opp i empiriske, statistiske undersøkelser (Rudlang 1998). Forklaringene kan være mange, alt fra unges voksende mediebruk til ulike moter og trender. Vi kjenner altså ikke de underliggende årsakene til nedgangen i lesing.

¹² Heidi Brøseth, personlig kommunikasjon.

(1998) fastslår, stiller jeg meg på min side skeptisk til at det ikke skal eksistere noen forskjeller i gutter og i jenters idiomforståelse.

Trulsson (2008) undersøkte også om det kunne være forskjeller i idiomforståelsen mellom menn og kvinner. Hans sammenlagte resultater viste at det ikke fantes noen dokumenterbare forskjeller mellom kjønnene. Da han skilte ut de yngste fra undersøkelsen, fant han imidlertid en forskjell mellom kjønnene på hele tolv prosentpoeng. Noe uventet var det at de unge mennene i undersøkelsen forsto idiomene i større utstrekning enn de unge kvinnene.

1.2.3 H3. Det eksisterer ingen dokumenterbar forskjell mellom elever som går yrkesfag eller studiespesialiserende linje når det gjelder forståelse av idiomer

Ungdommene i undersøkelsen min er fra både studiespesialiserende linje og ulike yrkesfaglinjer. Min tredje hypotese går ut på at studielinjevalg ikke skal spille noen avgjørende rolle når det gjelder forståelsen av idiomer. Dersom det likevel skulle foreligge en differanse på minimum ti prosentpoeng mellom de ulike studieretningene, anser jeg denne forskjellen som dokumenterbar. Siden jeg ikke finner noen belegg for å påstå at det skal være dokumenterbare forskjeller, blir dette en nullhypotese. En nullhypotese er en hypotese hvor man ikke forventer å finne noen dokumenterbar forskjell mellom de to størrelsene som man sammenligner (Jacobsen 2005:361).

For å sjekke om H3 kan bekreftes, inneholder spørreskjemaet en ekstra avkryssingsboks der elevene skal krysse av for hvilken linje de går på. Slik kan hypotesen om ingen dokumenterbar forskjell mellom linjevalg og idiomforståelse undersøkes.

1.2.4 H4. Ungdommer forstår ikke-utrydningstruede idiomer bedre enn utrydningstruede idiomer

Min fjerde og siste hypotese går ut på at det er vanskeligere for elevene å forstå de utrydningstruede fremfor de ikke-utrydningstruede idiomene. Jeg har derfor delt spørreundersøkelsen inn i disse to kategoriene. Dersom det foreligger en differanse i besvarelsene av de ikke-utrydningstruede idiomene og de utrydningstruede idiomene som er på minimum ti prosentpoeng, anser jeg forskjellen som dokumenterbar. De ikke-utrydningstruede idiomene, som jeg har funnet i blant annet Vannebos (2006, 2009) bøker, er «slike som kan sies

å tilhøre standardspråket og som er vanlige i skrift og tale» (Vannebo 2009:8). De utrydningstruede idiomene som jeg har brukt i spørreundersøkelsen, er å finne i Skårs (2008) bok. Hun hevder at idiomene i boka «har samlet støv i tiår» (2008:7). Skår antyder her at idiomene hun har i sin bok, ikke er særlig vanlige i standardspråket.

Lundgren (2009) forklarte det svake resultatet i sin undersøkelse med at mange av svaralternativene inneholdt gamle ord som er uvanlig i det svenske språket. Tanken om at mange idiommer er så gamle at de kanskje til og med utrydningstruede, er ikke en fremmed tanke, skal vi tro Skår, som har laget hele to bind av *Utrydningstruede ord* både i 2006 og 2008.

Om idiomene i Skårs bok er mer uvanlige enn mine utvalgte idiommer fra og Berg og Jorfalds (2009), Lystad et al. (2005) og Vannebos (2006, 2009) bøker, kan antall treff i Oslo-korpuset si noe om. Hvis vi legger sammen bokmåls- og nynorskdelen, inneholder Oslo-korpuset omtrent 22,3 millioner ord. Selv om korpuset omfatter ulike sjangere, som skjønnlitterære tekster, tekster fra aviser og ukeblad og ulike sakprosaetekster, er det likevel ikke fullt ut representativt, skal vi tro Johannessen (2007) som skriver om tekstene i korpuset. Det kan imidlertid gi meg en liten pekepinn på hvor frekvente de ulike idiomene er i det norske skriftspråket.

2 Teori

2.1 Definisjonsproblematikk

Å definere selve begrepet *idiom* er problematisk siden forskere og teoretikere har lagt ulik vekt på forskjellige aspekter ved idiomene (With 2007:17). Mange ulike definisjoner gjør det vanskelig å vite hvilke kriterier som gjør et idiom til én språklig størrelse. Å definere idiombegrepet i en jungel av ulike definisjoner og kriterier, kan med andre ord være en utfordring. Oppgavens omfang begrenser hvor mye jeg kan gå i dybden av de ulike definisjonene av idiomene. Jeg velger derfor å ta utgangspunkt i Sköldbergs (2004) definisjon. Jeg vil bruke den definisjonen som jeg synes fungerer til mitt formål, da fokuset i min oppgave ikke er å løse definisjonsproblematikken.

Sköldberg (2004) er ikke bundet til å ta stilling til eller tilslutte seg en spesifikk metafor-teori, i og med at hennes avhandling har et annet fokus, men hun havner, i henhold til seg selv, nærmest *Conceptual Metaphor Theory* (CMT) når hun definerer idiomene (jf. personlig kommunikasjon per e-post 26.09.11).¹³

Å analysere idiomene ved hjelp av kognitive metoder er et relativt nytt område innenfor lingvistisk forskning (Dobrovolskij 2007:787). Wilson (2010) hevder at den største utfordringen med å anvende CMT alene ligger i å forstå *hvordan* mottakeren trekker slutninger når han skal tyde det som blir sagt, på en måte som samsvarer med det senderen ønsker å formidle. Wilson argumenterer derfor for at kognitive lingvister i tillegg til en kognitiv betraktning bør ta høyde for en pragmatisk betraktning av metaforer. En pragmatisk fremgangsmåte er blant annet *relevansteorien*. Wilson (2010:41) forsvarer med det at CMT med fordel kan kombineres med relevansteorien. Jeg kommer derfor til å bruke Sköldbergs kognitive tilnærming for å definere idiomene og supplere med relevansteorien der jeg finner det hensiktsmessig.¹⁴

Jeg skal nå kort presentere de 18 idiomene jeg har med i spørreskjemaet. Deretter skal jeg definere idiombegrepet ved hjelp av Sköldberg. Jeg ville vektlegge de kriteriene hun legger til grunn som har betydning for idiomforståelse.

¹³ CMT går kort ut på tanken om at metaforer er gjennomgripende i språket fordi de er gjennomgripende i tankene (Wilson 2010:41). Det vil si at tankene har forrang over språket.

¹⁴ Det jeg skriver om CMT og relevansteorien er kun oppsummerende, og rettfærdiggjør på ingen måte disse teoriens omfang. I denne oppgaven bruker jeg kun teoriene som en forklaring, og særlig i kapittel 2.5.

Mine utvalgte idiomer er listet opp i oversikt 1. Nummer 1–8 er utrydningstruede idiomer og nummer 9–19 er ikke-utrydningstruede idiomer. Jeg gjorde denne inndelingen med utgangspunkt i Skårs (2008) og Vannebos (2009) uttalelser i kapittel 1.2.4.

1. Gjøre svenske av seg	9. Ta på senga
2. Heve taffelet	10. Ta på kornet
3. Gå i hundene	11. (Ikke) legge fingrene imellom
4. Krysse klinger	12. Se gjennom fingrene med noe
5. Holde tann for tunge	13. Holde tunga rett i munnen
6. Falle i fisk	14. Være bløt på pæra
7. Falle i staver	15. Være høy på pæra
8. Kjøpe katta i sekken	16. (Bruke) apostlenes hester
	17. Bære kappa på begge skuldrene
	18. Kaste perler for svin
	19. Rette baker for smed

Oversikt 1

2.1.1 Frasetypologi

Idiomer er enkelt sagt faste konstruksjoner i språket, men dette blir en altfor generell definisjon, ifølge Sköldberg (2004:18), ettersom svært mange ulike termer anvendes for å betegne hva faste konstruksjoner er. Dette skaper terminologiske problemer som blant annet vanskelig skiller idiomer fra for eksempel metaforer. Vi må se på idiomer som egne språklige størrelser som skiller seg fra metaforer, selv om også idiomer kan ha metaforisk betydning,¹⁵ og vi må avgrense idiomer fra andre faste fraser i språket.

Det som først og fremst skiller idiomer fra metaforer er at idiomer *kan* basere seg på likhet mellom bokstavelig og idiomatisk betydning (Sköldberg 2004:269), mens metaforer *må* basere seg på likhet mellom bokstavelig og metaforisk betydning. Dersom idiomene baserer seg på likhet, det vil si dersom de er metaforiske, er samtlige av leddene metaforiske (Sköldberg 2004:27). Metaforer bruker kun ett av leddene metaforisk (Olsen 2001:24).¹⁶ Et siste skille jeg ønsker å ta med, er at idiomer alltid består av to eller flere komponenter (Sköldberg 2004:21). En metafor kan på sin side bestå av kun én komponent (Golden 2005:30).¹⁷

¹⁵ Metaforisk betydning er betydning som er overført fra et konkret eller grunnleggende bruksområde til et annet, mer abstrakt eller sekundært bruksområde (Olsen 2001:25).

¹⁶ Eksempel på en metafor er «tid er penger». Her er det kun det ene leddet, «penger», som blir brukt metaforisk (for noe verdifullt). I idiomet «ta på kornet» blir alle leddene brukt metaforisk.

¹⁷ Eksempel på en metafor som består av kun én komponent er «lovens arm».

Sköldberg (2004:32) oppgir at idiomer utgjør en *del* av en setning, og at betydningen ikke kan utsies ut fra de ulike delene som frasen er satt sammen av. Det samme kan sies om leksikaliserte fraser, leksikaliserte lignelser og kinegrammer.¹⁸ Vi må dermed skille idiomer fra disse tre typene av faste fraser. Både kinegrammer, leksikaliserte lignelser og leksikaliserte fraser har til felles at de er *delvis ikke-komposisjonelle* og *delvis semantisk ugjennomsiktige* fraser. At en frase er ikke-komposisjonell, vil i henhold til Golden (2005:30) si at «uttrykket har én betydning som ikke uten videre kan sluttes fra kombinasjonen av de enkelte ordene». Det betyr at kinegrammer, leksikaliserte lignelser og leksikaliserte fraser har en betydning som kan kobles til noen av de ordene som inngår i frasen. En frase er semantisk ugjennomsiktig dersom den ikke lar seg avkode ved at man kjenner betydningen til de ulike konstituentene frasen er sammensatt av. Når en frase er delvis gjennomsiktig, blir minst ett, men ikke alle, ordene i frasen brukt metaforisk (Olsen 2001:27). Idiommer er på sin side fullstendig ikke-komposisjonelle og helt ugjennomsiktige, fordi betydningen av et idiom aldri kan kobles til noen av ordene som inngår i idiomet. Idiommer skal heller ikke la seg avkode ved hjelp av de ulike konstituentenes betydning.

2.2 Presentasjon og diskusjon av Sköldbergs idiomdefinisjon

Sköldberg (2004:29) definerer det hun velger å kalle *prototypiske idiommer*. Med prototypiske idiommer mener hun idiommer som ikke kan varieres i like stor grad som andre idiommer (Sköldberg 2004:298). Hvorfor Sköldberg velger å definere prototypiske idiommer fremfor idiommer generelt, forklarer With (2007:25) slik: «Ved å benytte seg av prototypeteori unngår Sköldberg mange av de vanskelighetene som er et resultat av de uklare grensene mellom de forskjellige, faste flerordsenhetene i språket». Her trekker With frem hvordan Sköldberg ved å bruke prototypeteori skaper et konkret skille mellom idiommer og andre sammenstillinger av ord som utgjør en grammatisk helhet. En sammenfattende definisjon av et prototypisk idiom, lyder ifølge Sköldberg slik:

¹⁸ Eksempel på en leksikalisert frase er «å spise ute». Eksempel på en leksikalisert lignelse er «slapp som en fisk». Eksempel på et kinegram er «tørke av seg fliret».

Ett prototypisk idiom är en institutionaliserad sammanställning av lexikaliska enheter och bildar som helhet en syntaktisk konstruktion, som utan att ha en huvudsakligen grammatisk eller textbindande funktion fungerar som en del av en mening eller sats, har relativt fixerad form samt en figurativ betydelse som inte är härledbar ur de inngående ordens betydelse. (Sköldberg 2004:29)

Her tar Sköldberg opp det hun anser som sju avgjørende kjennetegn for prototypiske idiom i én og samme setning. Et prototypisk idiom

- 1) er institusjonalisert
- 2) har en syntaktisk konstruksjon
- 3) har ingen grammatisk eller tekstbindende funksjon
- 4) er en del av ei setning
- 5) har en relativt fiksert form
- 6) har figurativ betydning
- 7) er ugjennomsiktig med tanke på de inngående ordenes betydning

Jeg skal undersøke om de ulike kjennetegnene de prototypiske idiomene har, kan bidra til å klargjøre noe omkring forståelsen av idiomene. Da jeg ikke ser punkt 3) og 4) som direkte relevante for min oppgave, gir jeg kun en kort forklaring til hva disse punktene innebærer, mens jeg konsentrerer meg om de resterende punktene som er viktige for min studie. Jeg deler de ulike punktene i tre kapitler som jeg har valgt å kalle *idiomenes institusjonaliserte kvalitet* (1), *idiomenes syntaktiske struktur* (2–5) og *idiomenes semantikk* (6–7).¹⁹

2.2.1 *Idiomenes institusjonaliserte kvalitet*

Det første kriteriet Sköldberg nevner, havner verken under syntaks eller semantikk og får dermed sitt eget kapittel. Et idiom er, som Sköldberg påpeker, en institusjonalisert sammensetning av leksikalisererte enheter. Et idiom er institusjonalisert dersom språkbrukere gjennom gjentatt bruk har gjort idiom til en del av språket, og at de som behersker det aktuelle språket, har en felles oppfatning om at disse frasene ikke skal tolkes bokstavelig (Sköldberg 2004:23). Institusjonalisme er et viktig kriterium når det gjelder idiomforståelse, fordi institusjonelle idiom skal være kjent blant språkbrukerne innenfor et land.

¹⁹ Heretter refererer jeg til de prototypiske idiomene kun som idiom.

Sköldberg (2004:23) nevner dessuten to andre kriterier for at et idiom skal regnes som institusjonalisert. Det første kriteriet er 1) idiomets frekvens i et tekstkorpus. Jeg søkte derfor på alle idiomene i Oslo-korpuset. Antall treff per idiom har jeg ført inn i oversikt 2.²⁰ I søket tillot jeg at idiomene kunne inkludere inntil fem ord for å ta forbehold om at noen av idiomene ikke fulgte sin kanoniske form. Jeg søkte også på ulike tempus for idiomene med verb:

Nummer	Idiom	Frekvens i Oslo-korpuset
1	Gjøre svenske av seg	0
2	Heve taffelet	0
3	Gå i hundene	3
4	Krysse klinger	1
5	Holde tann for tunge	0
6	Falle i fisk	9
7	Falle i staver	8
8	Kjøpe katta i sekken	3
9	Ta på senga	4
10	Ta på kornet	8
11	(Ikke) legge fingrene imellom	10
12	Se gjennom fingrene med noe	7
13	Holde tunga rett i munnen	19
14	Være bløt på pæra	0
15	Være høy på pæra	5
16	(Bruke) apostlenes hester	3
17	Bære kappa på begge skuldrene	0
18	Kaste perler for svin	5
19	Rette baker for smed	6

Oversikt 2

Det andre kriteriet Sköldberg (ibid.) nevner er 2) idiomets forekomst i ordbøker. Jeg undersøkte derfor idiomene jeg brukte i spørreundersøkelsen på en nettside som gir tilgang til 42 elektroniske ordbøker, ordnett.no. Alle mine utvalgte idiomer befant seg der. Det viser seg altså at alle idiomene også fins i andre ordbøker enn Berg og Jorfalds (2009), Lystad et al. (2005), Vannebos (2006, 2009) og Skårs ordbøker.

Sköldberg (2004:26) hevder at et uttrykk kan være institusjonelt i større eller mindre grad. Min oppfatning av begrepet institusjonell i forbindelse med idiomer, er at idiomer enten er institusjonelle eller ikke-institusjonelle, med utgangspunkt i det andre kriteriet (2). Et ikke-

²⁰ En liste over søkeområdene av de mulige idiom anvendingene fins i vedlegg 7

institusjonelt uttrykk vil eksempelvis være «gjøre trønder av seg» fordi vi ikke har en enstemmig oppfattelse av hva dette betyr, og fordi det ikke fins i noen ordbøker som lister opp faste uttrykk. Idiomene kan imidlertid ha ulike *konvensjonaliserte* grad. Mindre konvensjonaliserte idiomene vil være idiomene som er mindre frekvente enn andre og dermed mindre etablert og mindre vanlige enn idiomene som er ikke-utrydningstruede, med utgangspunkt i det første kriteriet (1). Konvensjonalisering skjer når et uttrykk går fra å bli lagt merke til til ikke å bli lagt merke til (Golden 2005:42). Her mener Golden at uttrykket har blitt så vanlig i språket at vi ikke lenger anser at det har en overført betydning.²¹

En faktor jeg oppdaget da jeg delte opp søket i kategoriene utrydningstruede (nummer 1–8) og ikke-utrydningstruede idiomene (nummer 9–19), var at de to utrydningstruede idiomene «falle i fisk» og «falle i staver» fikk henholdsvis åtte og ni treff.²² I og med at disse idiomene er så frekvente i korpuset, kan det muligens bety at de heller burde betraktes som ikke-utrydningstruede. Det motsatte gjelder to av de idiomene jeg har oppført som ikke-utrydningstruede idiomene. Disse to idiomene er «være bløt på pæra» og «bære kappa på begge skuldrene» som ikke fikk noen treff.²³ Det kan settes spørsmålsteget ved hvorvidt disse idiomene har havnet under riktig kategori.

Skal man forstå et idiom, er det en fordel at man har hørt og kjenner til enkeltordene som frasen består av. «Krysse klinger» kan med andre ord være vanskelig å forstå dersom vi ikke har kjennskap til ordene «krysse» og «klinge».²⁴ Golden (2005:68) hevder at når arbeidet med å prosessere uttrykkene kommer til et stadium hvor de blir automatisert, vil uttrykkene kreve mindre kognitiv kapasitet, og de blir lettere å forstå. Da får også idiomene som «krysse klinger» et meningsinnhold uten at en trenger å kjenne til betydningen av ordene som inngår. Gibbs (1994:96) hevder at når folk leser eller hører institusjonaliserte fraser, vil de automatisk analysere disse som figurative før de forstår at tolkningen eventuelt kan være bokstavelig. Når idiomene er kjente, forstås de mye raskere enn mindre kjente idiomene, ifølge Gibbs (ibid.).

For å kunne tolke den underliggende betydningen av et idiom er det, som Golden (2005:53) fastslår, en forutsetning at det foregår en *avkodningsprosess* når vi leser.

²¹ Jeg bruker begrepet *overført betydning* som et samlebegrep for idiomenes tre typer av figurativt innhold: metaforisk, metonymisk og øvrig figurativt (jf. Sköldberg 2004:269).

²² «Falle i fisk» betyr å mislykkes helt (Vannebo 2006:59). «Falle i staver» betyr å glemme seg, falle i tanker eller å bli stående og måpe av forundring eller beundring (Vannebo 2006:196).

²³ «Være bløt på pæra» betyr å være dum (Vannebo 2006:174). «Bære kappa på begge skuldrene» betyr å opptre tvetydig eller holde seg til venns med begge parter i en sak, det vil si å drive dobbeltspill (Vannebo 2009:80).

²⁴ «Krysse klinger» betyr å diskutere (Skår 2008:118).

Avkodningsprosessen finner sted når vi bruker vår *inferens* for å skape et mentalt bilde av en hendelse eller situasjon som er relevant for teksten, eller det som blir sagt. På den måten kan vi tolke den underliggende betydningen. Når vi bruker vår inferens, anvender vi vår bakgrunnskunnskap, det vil si vår kunnskap om verden, for å dra en slutning om hva senderen mener. Careborg (2010:6) forklarer dette som en prosess der det kreves at leseren «leser mellom linjene», det vil si at leseren må tolke det han leser. Dersom man kjenner til idiomet fordi det stadig blir repetert, vil en avkodningsprosess etter hvert bli problemfri (Careborg 2010:7). Ungdommer som har god kjennskap til litteratur, bruker sin kulturelle bakgrunnskunnskap som et viktig redskap for å tolke figurativ språkbruk i og med at idiomer er sterkt forbundet med kulturen (Lundgren 2009:2).

2.2.2 Idiomenes syntaktiske struktur

Idiomer har, som alle andre fraser og setninger, en syntaktisk konstruksjon (Sköldberg 2004:25). Det som kjennetegner idiomenes konstruksjon, er at de tillater et fåtall syntaktiske variasjoner. De oppviser med andre ord en *relativt fiksert form*. For ordens skyld vil jeg forklare hva Sköldberg legger i begrepet fiksering. At en frase er fiksert, vil si at den «oppvisar stora begränsningar vad gäller exempelvis böjning av konstituenten [...]» (Sköldberg 2004:33). Det vil si at konstituentene i idiomene er faste, og at deres grammatiske form ikke kan varieres i særlig høy grad uten at betydningen til idiomene forstyrres eller går fra figurativ til bokstavelig tolkning. Når Sköldberg (2004:255) sier *relativt fiksert*, mener hun at idiomer kun kan varieres i et begrenset omfang og i ulik grad. Tempusvariasjon er blant annet en variasjon som tillates.

I og med at idiomer med verb skal kunne inngå i en sammenhengende tekst, må de være uavhengig av tid. Meningsinnholdet forblir det samme i setningen selv om verbet endrer tempus: «*gjøre svenske av seg, gjør svenske av seg, gjorde svenske av seg*» osv.²⁵ Slik kan strukturen alltid varieres hva angår tempus. Variasjoner som imidlertid *kan* skade det idiomatiske, er ifølge Sköldberg (2004:200f) omgjøring av numerus og bestemthet, tillegg, sløyfing, omrokering eller endringer av én eller flere konstituenten samt transformasjoner som blant annet passivisering og tematisering. Endringer av disse kategoriene fører til at mange idiomer mister sin idiomatiske betydning (Sköldberg 2004:176). Idiomer som aksepterer mange variasjoner, er mindre fikserte,

²⁵ «Gjøre svenske av seg» betyr å rømme, stikke av eller fordufte (Vannebo 2009:146).

og jo mer variasjon idiomet tåler, jo mindre prototypisk er det (Sköldberg 2004:26). Sköldberg (2004:255) fremhever at idiomer som tåler passivisering, er mindre prototypiske enn andre idiomer.

Fernando og Flavell i Sköldberg (2004:186) hevder at utbredte idiomer tåler flere variasjoner enn mindre utbredte idiomer. Dermed fins en kobling mellom utbredelse og muligheter for variasjon. Utbredte idiomer er mer frekvente i språket og burde dermed være lettere å forstå, ettersom sjansen for å møte på idiomene i tekst og tale, er stor. Vi lærer oss språket gjennom å anvende det. Cutler i Sköldberg (ibid.) mener at idiomer som har eksistert lenge i språket, også har færre muligheter for variasjon. Fordi eldre idiomer stort sett oppviser en fiksert form, kan de ikke være særlig utbredt i språket. De kan derfor heller ikke være blant de enkleste å forstå, slik jeg tolker Sköldberg (2004:186). Det burde være lettere å forstå syntaktisk fleksible idiomer ettersom disse lar seg integrere i flere sammenhenger.

På grunn av at idiomenes syntaktiske form kan kobles mot utbredelse og frekvens, samt muligens forståelse, blir dette et viktig punkt når det gjelder idiomforståelse. Det er imidlertid svært vanskelig å rangere de ulike idiomene etter hvor mye variasjon de tåler. Syntaktisk struktur er mer komplisert enn numerus og bestemthet. Idiomenes struktur er ofte svært forskjellig. Mens verbfrasen «heve taffelet» kun har to konstituenten,²⁶ har «holde tunga rett i munnen» en mer kompleks struktur.²⁷ Dermed blir ikke alle variasjonene like relevante i alle idiomene. «Holde tann for tunge» har for eksempel ingen adjektiv og kan derfor ikke testes opp mot gradbøying, slik som «være bløt på pæra» kan. Ulike idiomer kan altså varieres på ulikt vis etter hvilke setningsledd det består av. Jeg merker meg at de aller fleste av mine utvalgte idiomer tåler tillegg av ord fra ordklassen adverb. I *Adresseavisen* 09.03.12 kunne jeg finne et adjektivtillegg og en omgjøring av bestemtheten i idiommet «(ikke) legge fingrene imellom»: «Hjermann la få fingre i mellom [...]».²⁸ Denne variasjonen modifierer betydningen, men skader ikke det idiomatiske.

Når jeg i resultatdelen skal koble det syntaktiske opp mot forståelse, må jeg trekke et skille mellom syntaktisk faste og syntaktisk fleksible idiomer, selv om dette kan være problematisk. Jeg støtter meg til Sköldberg (2004:258), som sier at kjennetegnet for idiomer som oppviser «mycket liten uttrycksmässig variation» «är att om de varieras uppvisar de maximalt

²⁶ «Heve taffelet» betyr å avslutte måltidet (Skår 2008:91).

²⁷ «Holde tunga rett i munnen» betyr at man prøver å holde balansen eller beholde fatningen (Berg og Jorfald 2009:52).

²⁸ «(Ikke) legge fingrene imellom» betyr å ikke være nådig eller å ikke vise hensyn (Vannebo 2006:56).

två typer av variation». Jeg regner de idiomene som tåler *flere* enn to variasjoner, som fleksible. Idiomene som tåler to eller *færre* av de variasjonene som Sköldberg (2004:200f) listet opp,²⁹ regner jeg som syntaktisk faste.

Som et neste punkt i sin idiomdefinisjon hevder Sköldberg (2004:29) at et idiom hovedsakelig ikke har noen grammatisk eller tekstbindende funksjon.³⁰ At idiomet ikke fungerer tekstbindende, sier ikke Sköldberg så mye mer om, men hun kommer flere ganger inn på idiomenes manglende grammatiske funksjon. Da dette kjennetegnet ikke er direkte relevant for idiomforståelse, vil jeg ikke vie plass til det.

Sköldberg (2004:29) fastslår i sin definisjon at et idiom kun utgjør en del av en setning. Hun nevner ikke at subjektet i setningen aldri er en del av idiomet, men jeg merker meg at subjektet aldri opptrer som en del av det idiomatiske. Når det er sagt, må selve setningen, selv om den er et idiom, selvsagt ha et subjekt for å bli fullverdig. Dette kunne på mange måter ha vært interessant å studere mer nøye, men da det går utover rammene for denne oppgaven, lar jeg det ligge.

2.2.3 Idiomenes semantikk

Idiomer er figurative i sin helhet (Sköldberg 2004:25). Det vil si at idiomet som helhet gjengir et bilde av noe annet enn hva det ordrett uttrykker. Samtlige av mine utvalgte idiomer er figurative i sin helhet, fordi den bokstavelige og den idiomatiske betydningen aldri stemmer overens. Når det er sagt, er det likevel noen av dem som baserer seg på likhet og nærhet i tid og rom mellom den bokstavelige og den idiomatiske betydningen. Sköldberg (2004:269) omtaler tre typer av figurativt innhold: *metaforiske*, *metonymiske* og *øvrige figurative* idiomer. Dersom idiomet baserer seg på *likhet* mellom den bokstavelige og den idiomatiske betydningen, sier vi at det er metaforisk. Et eksempel hentet fra spørreundersøkelsen på et metaforisk idiom er «krysse klinger» fordi det råder en viss likhet mellom å gå nære hverandre i en fektekamp hvor bladene krysses frem og tilbake, og å gå nære hverandre i en verbal feide hvor meninger utveksles frem og tilbake.

²⁹ Se oppramsingen av variasjonene som kan skade det idiomatiske, på side 15.

³⁰ Dersom idiomene skulle ha hatt en tekstbindende funksjon, ville de tjent som fraser som skulle gitt en bedre sammenheng mellom setninger. Slik jeg tolker dette punktet, trenger ikke idiomer bygge videre på informasjon til hva som har blitt sagt tidligere, eller hva som skal bli sagt senere.

I tilfeller hvor idiomet baserer seg på *nærhet*, sier vi at det er metonymisk. Det er imidlertid vanskelig å trekke en klar grense mellom metaforiske og metonymiske idiomene (Sköldberg 2004:269). Jeg tar derfor forbehold ved å fastslå at min klassifisering av de ulike idiomene baserer seg på min subjektive vurdering. Metonymiske idiomene har både bokstavelig og idiomatisk betydning fra samme bruksområde. Det vil si at metonymiske idiomene har byttet ut de inngående ordene i den bokstavelige meningen med ord som bygger på en umiddelbar nærhet mellom bokstavelig og idiomatisk betydning. «Heve taffelet» er et metonymisk idiom som erstatter en ordforbindelse med en annen ordforbindelse. Ordet «taffel» betyr «overdådig måltid», mens å *heve* noe er synonymt med å *avslutte* noe. Når idiomet betyr å *avslutte måltidet*, ser vi tydelig nærheten fra de samme bruksområdene «taffel» og «måltid». Når man i gamle dager løftet opp bordplata som ble brukt til å ha måltidet på, var det det samme som at måltidet var over, eller hevet.

Dersom forholdet mellom den bokstavelige og den idiomatiske betydningen *verken kan baseres på likhet eller på nærhet*, klassifiserer Sköldberg idiomene som øvrig figurativt. At et idiom er øvrig figurativt, vil si at det dreier seg om to bruksområder som verken baserer seg på likhet eller nærhet til betydningen. Et eksempel på det er «gå i hundene» som betyr at et menneske går til grunne enten økonomisk eller moralsk (Berg og Jorfald 2009:41). Hunder kan vanskelig sies å ha lik eller nær sammenheng med idiomets betydning.

Likhet og nærhet mellom bokstavelig og idiomatisk betydning burde gjøre idiomene mer syntaktisk fleksibelt, hevder Gibbs (1994:281). Syntaktisk faste idiomene burde være vanskeligere å forstå enn de med en mer fleksibel struktur, fordi de faste idiomene er mindre frekvente (Sköldberg 2004:186). Dermed burde sjansen for at vi møter på dem i skrift og tale, også reduseres. Ifølge Sköldberg (2004:273) har metaforiske idiomene en tendens til å kunne varieres i høyere grad enn metonymiske idiomene. Dersom dette stemmer, burde de metaforiske idiomene i undersøkelsen få flere riktige svar enn de metonymiske og de øvrige figurative idiomene. De metonymiske idiomene blir muligens forstått på lik linje med de øvrige figurative, i og med at metonymiske idiomene ikke er like frekvente som de metaforiske (Sköldberg 2004:196). Jeg skal nå dele inn idiomene i spørreundersøkelsen etter hvilken figurativitet idiomene innehar:

Metaforisk	Metonymisk	Øvrig figurativt
Krysse klinger Holde tann for tunge Ta på kornet Se gjennom fingrene med noe Holde tunga rett i munnen	Heve taffelet Være bløt på pæra Være høy på pæra Kaste perler for svin	Gjøre svenske av seg Gå i hundene Falle i fisk Falle i staver Kjøpe katta i sekken Ta på senga (Ikke) legge fingrene imellom (Bruke) apostlenes hester Bære kappa på begge skuldrene Rette baker for smed

Oversikt 3

Oversikt 3 viser hvordan idiomene fordeler seg mellom de ulike figurative typene. Hvis det er slik at de metaforiske er enklest å forstå, burde elevene i min undersøkelse ha minst problemer med å forholde seg til den fjerdedelen av idiomene som er metaforiske.

Semantisk ugjennomsiktighet er det siste kriteriet Sköldberg innbefatter i sin definisjon av idiom. Som nevnt i kapittel 2.1.1 vil semantisk ugjennomsiktighet si at betydningen av et idiom ikke lar seg avkode selv om man kjenner betydningen til de inngående ordene. De enkelte ordene i et idiom er altså ikke betydningsbærende. Det vil si at alle ordene brukes i overført betydning (Olsen 2001:27). *Faller du i fisk*, faller du altså ikke på dyret som lever i vann. Du faller heller ikke i betydningen å ramle. *Faller du i fisk*, mislykkes du (Vannebo 2006:59). Den idiomatiske betydningen forstår vi først om vi ser hele frasen som en semantisk helhet. Det er ikke nok å kjenne til terminologien og grammatikken.

Når det gjelder forståelse av større enheter enn enkeltord, må hele skriftbildet føre til at leseren trekker en mening ut av det han leser. Leseren må kombinere alle ordene som står der, og relatere hele idiomet til en situasjon eller en erfaring, fordi ingen konstituenten i idiomet viser til en betydning som kan tolkes bokstavelig. Med mindre en innehar en billedlig assosiasjon som enten bygger på nærhet eller likhet mellom bokstavelig og idiomatisk betydning, vil det være vanskeligere å forstå hvorfor idiomet anvendes der det anvendes. Vi må med andre ord gjenkjenne *sammenhengen* mellom idiomets billedlige betydning og idiomet. Har elevene for eksempel lest Wessels dikt om bakeren som ble henrettet i stedet for smeden, har de en god forutsetning for å forstå betydningen av idiomet «rette baker for smed».³¹

³¹ «Rette baker for smed» betyr å kritisere en uskyldig i stedet for den skyldige (Vannebo 2009:14).

Idiomer oppfører seg som enkeltord i og med at meningen er koblet til hele uttrykket (Wiktorsson 2003:12). Wiktorsson (2003:1) hevder at idiomene antas å ligge lagret inne i hjernen vår når hun kaller dem for «multi-word form-meaning pairings» (Wiktorsson 2003:16). Det vil si at selv om idiomene består av flere individuelle leksikalske ord, fungerer de som ett ord, og jobber sammen som en enhet i hjernen vår. Borthen (2011:99) forklarer det med at betydningen av frasen som helhet må spesifiseres i leksikon³² på lik linje med enkeltstående ord. Konsekvensen av dette blir at idiomene ikke kan plukkes fra hverandre for å forstås.

Sköldberg nevner ikke ikke-komposisjonellitet eksplisitt i selve idiomdefinisjonen sin, men hun fastholder dens relevans ved at idiomene blir betraktet som ikke-komposisjonelle av mange forskere (Sköldberg 2004:187). Ikke-komposisjonellitet er når betydningen ikke kan utledes av *summen* av betydningen av delene (ibid.). Dermed kan ikke et idioms betydning avledes ut fra de enkelte ordene i uttrykket. Dette henger, etter min mening, svært nært sammen med ugjennomsiktighet og figurativitet. I og med at idiomene er figurative i sin helhet, vil det si at ingen av enkeltordene i et idiom er betydningsbærende. Dermed kan ikke meningen være identisk med bitene som det er satt sammen av, ettersom vi ikke kan forstå bitene isolert. Slik fører det figurative til idiomenes ugjennomsiktighet og ikke-komposisjonellitet.

Figurativitet, ugjennomsiktighet og ikke-komposisjonellitet er viktige faktorer for idiomforståelse. Disse semantiske trekkene kan være med på å avgjøre hvor forståelig det som blir uttrykt, er. Vega-Moreno (2003:304) hevder at idiomene har *ulik* grad av gjennomsiktighet og komposisjonellitet. Hun hevder dessuten at vi kan etablere en relasjon mellom mening og form hos de fleste idiomene. Betydningen av de ulike elementene i et idiom er sammensatt av, spiller en viktig rolle i bruk og forståelse av idiomatiske fraser i konversasjon, hevder hun. Med det fastholder hun at idiomene ikke utgjør en ensartet ikke-komposisjonell gruppe, men heller et heterogent fellesskap som tillater ulik grad av komposisjonellitet.³³

Idiomene er, slik jeg ser det, fullstendig ikke-komposisjonelle og fullstendig semantisk ugjennomsiktige størrelser fordi de er figurative i sin helhet. Kan enkelte av konstituentene i et idiom si noe som helst om betydningen av det, er det etter min mening ikke lenger snakk om et idiom. Idiomene kan derimot oppvise ulike *måter* å være figurative på. Jeg mener at det er hvilken

³² Hjernen vår fungerer som et *leksikon*, for der eksisterer vår kunnskap om hvilke ord, orddeler og lyder som fins i språket.

³³ Sköldberg (2004:188) drøfter også uenigheter vedrørende idiomenes grad av ikke-komposisjonellitet på bakgrunn av at ulike forskere anvender begrepet komposisjonellitet på ulikt vis.

type av figurativitet idiomet innehar, som er med på å bestemme hvorfor noen idiommer kan oppfattes som mer komposisjonelle og mer gjennomsluttede enn andre. Som jeg kom frem til på side 18, bør metaforiske idiommer være enklere å forstå enn andre idiommer. Det kan tyde på at ulike idiommer er ikke-komposisjonelle og ugjennomsluttede på *forskjellige måter*, og ikke i *ulik grad*.

Et kjennetegn jeg vil fremheve, som Sköldberg ikke har lagt vekt på i sin idiomdefinisjon, er det språkspesifikke ved idiomene. Det er kun den gruppen mennesker som lever innenfor ett og samme språksamfunn, som forventes å forstå idiomenes meningsinnhold. Det er derfor viktig at informantene i min spørreundersøkelse har norsk som morsmål. Utenfor det aktuelle språksamfunnet er det ofte umulig å forstå meningen bak idiommer, fordi andre språkbrukere som regel benytter helt andre ord for å uttrykke den samme meningen. At idiommer stort sett aldri kan oversettes ord for ord mellom språk, kan være evidens for at de aller fleste idiommer er språkspesifikke (With 2007:19). Det språkspesifikke ved idiomene er viktig for idiomforståelse, fordi utilstrekkelig kunnskap i språket gjør at enkelte idiommer blir vanskeligere å forstå. Utilstrekkelig språkkunnskap gjelder helst for andrespråksinnlærere, men det kan også angå innfødte språkbrukere som av ulike årsaker ikke forstår idiomene.

2.3 Kontekst

Som vi så i kapittel 2.3.1 og til og med til kapittel 2.3.3, er institusjonalisme, syntaktisk struktur og semantikk på hver sin måte avgjørende for idiomforståelse. Det er imidlertid ett forhold jeg ikke har viet oppmerksomhet til enda, og det er *konteksten* rundt idiomene. «The full meaning of most of the idioms does not emerge until the idioms are put in a context», hevder Sköldberg (2004) i sammendraget av sin doktoravhandling. Konteksten legger altså til rette for at vi skal kunne trekke ut meningen bak idiomene på en måte som passer til den aktuelle situasjonen. For å studere kontekstens betydning for forståelse av idiommer, utformet jeg ni av de ti spørsmålene med en kontekst til idiomene.

Jeg valgte å presentere idiomene i spørreundersøkelsen i en kontekst som var entydig til betydningen. Informasjonen som fremkommer av konteksten, avgjør informantens bedømmelse av idiomene. Informanten bedømmer hvorvidt idiomet er sant eller usant i en gitt sammenheng. En kan ikke si at en person som har gått personlig til grunne, «krysser klinger». Det vil være en usann påstand. At han «går i hundene» vil derimot være en sann påstand. Ved å velge riktig blant

disse to alternativene uten å måtte gjette viser informanten at han kan tolke idiomet riktig. Konteksten skal gjøre kun én tolkning mulig. Dersom idiomene er lite kjente for ungdommene, kan konteksten hjelpe frem en idiomatisk tolkning.

2.4 Feilbruk og ikke-idiomatisk bruk

Ofte hører vi idiommer bli brukt i andre sammenhenger enn man skulle forvente. «Gjøre svenske av seg» er et eksempel på det. Det er vanlig å høre dette uttrykket der den underliggende forståelsen ligger i retning av at noen flytter til Sverige. På Lokalhistoriewiki kan vi blant annet lese dette om Helene Ugland:³⁴

Hvorfor kjenner vi henne ikke da? Kan hende fordi hun virket i Norge i bare noen få år – før hun gjorde svenske av seg.

I dette tilfellet blir idiommet «gjøre svenske av seg» brukt bokstavelig. Det vil si at betydningen blir utledet av de ulike delene i idiommet. Avidiomatiseringen av idiommet gjør at det blir både komposisjonelt og gjennomsliktig. Det er ikke lenger et idiom. Ugland verken skulket eller drev omkring. Både Skår (2008:81) og Vannebo (2009:146) er enige om at dette idiommet i dag som oftest blir brukt med den konkrete betydningen, som er å flytte til nabolandet, selv om opprinnelsen ikke har noe med svensker å gjøre.³⁵ Idiommer kan videre være gjenstand for forvekslinger, da det viser seg at «holde tunga rett i munnen» blir forvekslet med «holde tann for tunge» ifølge Berg og Jorfald (2009:52). Også sammenblandinger av to idiommer til ett har blitt observert ifølge Språkrådet (u.d.):

«Falle i god fisk» er en underlig sammenblanding av «falle i fisk» og «falle i god jord», som betyr vidt forskjellige ting.

Dette er noen eksempler i et hav av feilbruk av idiommer. Hvordan lærer vi oss så å *forstå* idiomene slik at vi kan bruke dem riktig?

³⁴ Helene Ugland (1877-1940) var kort fortalt en arbeiderdiker som jobbet for organisering av arbeiderklassen.

³⁵ «Opprinnelsen har ingenting med svensker å gjøre. Vi har fått ordet via dansk fra tysk, 'schwänsen' som betyr å skulke, drive omkring. Dette 'svensen'-ordet har blitt til 'svenske' hos oss, og fikk sin aktualitet under unionstiden med Sverige [...]» (Skår 2008:81).

2.5 Hvordan forstår vi idiomer?

Flere studier har blitt gjennomført i et forsøk på å avdekke de faktorene som i størst grad påvirker vår idiomforståelse. Uenigheten forskerne imellom er stor og går ut på hvorvidt vi gjennomgår en bokstavelig tolkning eller ikke før vi når frem til den idiomatiske. Nåværende psykolingvistiske modeller enes i at forståelse avhenger av om mottaker anerkjenner senderens intensjon (Vega-Moreno 2003:303). Mottakeren må ha et ønske om å forstå budskapet. I setningen «hun tar dem på kornet alle sammen» forventes det at personen som leser, i sin fortolkning oppfatter at de som blir tatt på kornet, blir karakterisert på en treffende måte (Lystad et al. 2005:74).

Relevansteoretikernes grunntanke er at vårt kognitive system utvikler seg i retning av stadig økt ytelse (Vega-Moreno 2003:307), og søken etter relevans kommer til syne i senderens og mottakerens sterke evne til såkalt tankelesing. Søken etter relevans er et grunnleggende særpreg ved menneskelig tankevirksomhet. Et utsagn vil automatisk sette i sving både senderens og mottakerens tankegang, fordi begge vil søke etter optimal relevans i utsagnet. «[...] the relevance-theoretic comprehension procedure which will guide the hearer to bridge the gap between what is linguistically encoded and what is communicated both, explicitly and implicitly», hevder Vega-Moreno (2003:309). Her sier hun at dersom budskapet i utsagnet ikke eksplisitt ligger i det som blir sagt, vil mottakeren likevel kunne gå bakenfor de eksplisitte ordene, slik at utsagnet blir meningsfullt. Dersom vi ikke forstår idiomene, bruker vi konteksten som hjelpemiddel. Kontekst rundt idiomer spiller en stor rolle, fordi sammenhenger aktiverer vår kunnskap om verden som er nødvendig for at vi skal kunne forstå betydningen av uttrykk som ikke er bokstavelig (Levorato og Cacciari 1995:265).

Den standard pragmatiske modellen innenfor relevansteorien hevder at figurativ språkbruk er vanskeligere å forstå enn bokstavelig tale (Gibbs 1994:84). Figurativ betydning krever en spesiell type kognitiv prosess. Én av de som står for et slikt syn, er Grice (Gibbs 1994:82). Ifølge Grice, som fremholdt av Gibbs, krever figurativ språkbruk økt anstrengelse for å bli forstått fordi slik språkbruk bryter med det han lister opp som nødvendige maksimer i en samtale. Det du sier, skal være så informativt som mulig (Quantity Maxim) og så relevant som mulig (Relation Maxim) (Fernando 1996:176). Tilhøreren i en samtale må altså gå gjennom en rekke av resonnementer av hensyn til intensjonene til personer som bruker figurativt språk, ifølge relevansteoretikerne.

Kognitive metafor-teoretikere hevder derimot at figurativt språk *ikke* bryter med normene for en samtale (Gibbs 1994:85). Det figurative språket gjenspeiler fundamentale aspekt i hverdagstenkingen og er derfor like enkelt å forstå. Mennesker kan til og med finne figurativt språkbruk så fordelaktig at når slike fraser brukes i riktige kontekster, blir de forstått hurtigere enn bokstavelig tale. Folk forstår automatisk den figurative betydningen av idiomet og trenger derfor ikke bearbeide dets bokstavelige tolkninger (Gibbs 1994:94). Relevanteoretikere og kognitive teoretikere er, på bakgrunn av sine ulike resonnementer, altså ikke enige i hvilke kognitive prosesser som må aktiveres for å forstå figurativ språkbruk. Mens relevanteoretikere mener at det kreves mer prosessering for å skjønne figurativt språk, mener kognitive teoretikere at språk prosesseres på akkurat samme måte som «vanlig språk».

3 Metode

3.1 Kvantitativ undersøkelse

I undersøkelsen deltok i alt 326 informanter. 47 av informantene falt utenfor undersøkelsen, og jeg endte opp med 279 anvendelige spørreskjema som jeg brukte til å analysere data ut fra. Denne undersøkelsen vil på grunn av utvalget av respondenter kunne betraktes som kvantitativ. Kvantitativ forskning består i hovedsak av å samle inn datamateriell som i etterkant lar seg måles statistisk (Riksrevisjonen 2006:2). Å foreta et utvalg gjøres vanligvis når det er snakk om 200 personer eller flere i en bestemt populasjon (Spørreundersøkelser u.d.a). I og med at jeg har 279 informanter, ligger feilmarginen på $\pm 5,8$ prosent (Spørreundersøkelser u.d.b).³⁶ Mitt omfattende innsamlede materiale danner grunnlag for relativt sikre beskrivelser av nåværende ungdommers forståelse av både utrydningstruede så vel som ikke-utrydningstruede idiomer.³⁷ Grunnlaget for generalisering er på den annen side avgrenset geografisk.

Det er flere grunner til at noen av besvarelsene falt utenfor min studie. Jeg valgte å avgrense studien til å omfatte ungdom i alderen 16–19 år. Noen falt dermed ut på grunn av henholdsvis for høy eller for lav alder. I og med at målgruppen min var ungdommer med norsk som morsmål, måtte jeg selvsagt også sortere ut de som ikke hadde norsk som sitt morsmål. De resterende falt ut av studien på grunn av mangelfulle avkrysninger i spørreskjemaet.³⁸

Ved at alle informantene har samme alder og samme morsmål, har jeg forsøkt å sikre at respondentene har noenlunde like forutsetninger for å kunne besvare spørreskjemaet. To ulike språk kan benytte helt forskjellige ord for å formidle det samme meningsinnholdet. Derfor kan idiomer som oftest ikke oversettes ordrett til et annet språk. Dersom idiomet «kjøpe katta i sekken» skulle blitt oversatt direkte til engelsk, hadde det ikke lenger gitt noen mening: «Buy the cat in the bag». På engelsk lyder idiomet: «to buy a pig in a poke» (Erichsen 1977:26). Det særpråklige aspektet ved idiomene ligger til grunn for valget om å avgrense oppgaven til å omfatte informanter med norsk som morsmål.

³⁶ I 2011 var det i alt 11651 elever i alt i videregående skole i Sør-Trøndelag fylke (Statistisk sentralbyrå 2011).

³⁷ Konfidensnivået i undersøkelsen ligger på 95 prosent (Spørreundersøkelser u.d.b.).

³⁸ Det kompliserer oppsettet betraktelig hvis jeg skal inkludere en egen kategori med de skjemaene hvor ikke alle spørsmålene har blitt besvart. Ved å utelate de få skjemaene dette gjaldt (ni stykker), unngår jeg den kompliserte utregningen.

Tilnærmingen er lukket fordi den legger sterke begrensninger på hvilken informasjon som samles inn. Spørsmålene er faste, og svaralternativene er gitt. En lukket tilnærming er, ifølge Jacobsen (2005:37), fornuftig når vi ønsker å studere objektive sider av virkeligheten, eller når det viser seg å være uenighet om hvordan fenomener forholder seg. Informasjonen som samles inn vil gi svar på om idiomforståelsen til ungdommer er svak, om det eksisterer en forskjell mellom kjønn og valg av studielinje, og om utrydningstruede idiommer er vanskeligere å forstå enn ikke-utrydningstruede idiommer.

Den valgte metoden stilte videre krav til *hvordan* jeg skulle kunne kartlegge idiomforståelse på en best mulig måte. Jeg fant ut at bruk av kontekst, få spørsmål og få svaralternativer og ingen mulighet for å krysse av i den lettvinde svarboksen «vet ikke», ble viktige faktorer for å nå frem til de mest holdbare resultatene.

3.2 Spørreskjemaet

3.2.1 Inndeling av spørsmålene i spørreskjemaet

For at ikke spørreskjemaet skulle virke for langt og uoverkommelig, brukte jeg kun ti spørsmål. Elevene fikk først presentert ni fortellinger med påfølgende spørsmål. To idiommer ble brukt som svaralternativ på hvert spørsmål. Det tiende spørsmålet hadde en åpen svarlinje og var utformet uten kontekst. Spørreskjemaet inneholdt de to kategoriene *utrydningstruede idiommer* og *ikke-utrydningstruede idiommer*. Tre av spørsmålene hadde utrydningstruede idiommer som svaralternativer, mens fem hadde ikke-utrydningstruede idiommer som svaralternativ. For å unngå at de utrydningstruede idiomene skulle ta motivasjonen fra elevene, valgte jeg å spre dem i undersøkelsen. På den måten fikk jeg undersøkt forståelsen i begge kategoriene uten at elevene skulle få inntrykk at det bare var ukjente idiommer i undersøkelsen. På spørsmål 5 valgte jeg å blande et utrydningstruet idiom – «holde tann for tunge» – med et ikke-utrydningstruet idiom – «holde tunga rett i munnen», dette fordi Berg og Jorfald (2009:52) påstår at disse er gjenstand for forveksling. Jeg brukte begge idiomene som svaralternativer til ett og samme spørsmål for å finne ut om det virkelig er slik at elevene ikke skiller dem fra hverandre.

De vurderingene jeg har gjort med hensyn til spørreskjemaets utforming, resulterte i følgende oppsett (Se vedlegg 1 for gjengivelse av hele spørreskjemaet):

I. Fortelling

a. Spørsmål knyttet til fortellingen

i. To svaralternativer, ett riktig og ett galt

Grunnen til at jeg utformet spørreskjemaet med kun to svaralternativer, er at dette virker mer overkommelig enn spørsmål med flere svaralternativer, som ofte kan virke forvirrende. Haraldsen (1999) påpeker at

selv om spørsmålene burde være lette å forstå, kan skjemaet likevel være så tungt å fylle ut at svarpersonene vegrer seg. Årsaken kan for eksempel være for liten skrift eller for små avkryssingsbokser - eller at det er vanskelig å finne fram i skjemaet fordi det inneholder mye unødvendig informasjon, eller at det varierer hvor på skjemasidene spørsmål og svaralternativer er plassert (Haraldsen 1999).

Det samme som Haraldsen (1999) er inne på her, burde gjelde om det er for mange svaralternativ til hvert spørsmål. Skjemaet kan slik virke tungt å fylle ut, på grunn av mengden skrift og unødvendig informasjon. Dersom spørsmålene i tillegg skulle være gjentakende, mener jeg det kan være en faktor som gjør at informantene vegrer seg. Likt oppbygde gjentakende spørsmål er ofte ensidige og tunge å svare på.

Det siste idiomspørsmålet i undersøkelsen, spørsmål 10, hadde ingen kontekst eller svaralternativ: «Hva legger du i uttrykket: 'Å kjøpe katta i sekken'?». Svaret som elevene avga på spørsmål 10, var avhengig av elevenes produktive språkkompetanse. Språkkompetansen må være relativt høy når man skal forklare betydningen av et idiom med egne ord. Idiomet i spørsmålet uten kontekst og svaralternativ er dessuten et utrydningstruet idiom.

Jeg kan ikke som forsker ta for gitt at alle informantene bestemt mener at enten det ene eller det andre svaralternativet er garantert riktig på alle spørsmålene. Derfor opplyste jeg elevene om at de måtte oppgi gjetting *før* jeg delte ut spørreundersøkelsen. I tillegg ble elevene i selve spørreskjemaet bedt om å ramse opp de spørsmålene de eventuelt måtte gjette på. Det siste spørsmålet i spørreskjemaet var følgende «Måtte du gjette på noen av spørsmålene? I så fall hvilke?». Anmodningen på forhånd var et håp om større pålitelighet i de avgitte svarene.

3.2.2 Fortellingstest

Fortellingstest går sammen med *bildetest* under den engelske fellesbenevnelsen *The truth-value judgement task* (White et al. 1997:153), som på norsk blir *sannhetsverdievalueringstest*. Sannhetsverdi innebærer at noe er sant for personen det gjelder, uansett om det har blitt bevist eller ikke. En bildetest er en annen versjon innenfor den samme benevnelsen, som man også kan benytte seg av for å teste språkkunnskaper. Bildetester fungerer imidlertid ikke i mitt eksperiment ettersom jeg tester figurativ forståelse. Idiomets kanoniske form gir kun riktig betydning i skrift. Det vil si at et bilde av apostler på hester ikke sier noe annet enn at apostlene sitter på hestene. På dette grunnlaget slutter jeg meg til oppfatningen hos White et al. (1997) om at fortellingstester egner seg bedre enn bildetester.

Jeg valgte å benytte meg av fortellingstest fordi de gir et godt bilde av informantenes kompetanse. Dessuten er de ikke så kjedelige som gjentakende standardspørsmål av typen: «Hva betyr dette uttrykket?». En fortellingstest, eller det White et al. (1997:152) kaller *Story Task*, er en type test som kort forteller en historie på mellom to og fem setninger, etterfulgt av en kommentar eller et spørsmål med påfølgende svaralternativ. Informantene som leser fortellingen, må angi hvilket av de påfølgende svaralternativene de anser som sant på bakgrunn av situasjonen i fortellingen (White et al. 1997:153).

Det er bred enighet om at fortellingstest er en holdbar måte å teste språkkunnskaper på, hevder Busterud (2010:158) når hun i sin forskning drøfter metodologiske utfordringer rundt norske anaforforhold. Fortellingstester tvinger frem en vurdering av en bestemt tolkning, hevder hun. I situasjoner der informanten kan velge en foretrukket lesing fremfor en annen, er fortellingstesten velfungerende når man skal teste ytringer som har mer enn én potensiell tolkning.

En alternativ måte å utføre en fortellingstest på er slik Levorato og Cacciari (1995:267) gjorde da de integrerte idiomene i fortellinger for barn i alderen syv til ti år. De testet først barnas hukommelse og evne til å parafrasere idiomatiske uttrykk både med og uten svaralternativer. Deretter testet de barnas evne til å fullføre ufullstendige idiommer, gjengi fortellinger, og til slutt forklare idiomene ved hjelp av sine egne omskrivninger. Slik fikk Levorato og Cacciari (1995) undersøkt idiomforståelsen gjennom å se på barnas semantiske omskrivninger av fortellingene og ved å se hva de krysset av på der det var svaralternativer.

I spørreundersøkelsen benytter jeg meg av to av disse metodene, men med en liten vri. Jeg gjør, som Levorato og Cacciari (1995), bruk av fortellinger for å skape en kontekst rundt idiomene, men jeg anvender ulike idiomatiske *svaralternativer* til fortellingene i stedet for å integrere idiomene i fortellingene. Jeg velger å ikke integrere idiomene i selve fortellingene fordi jeg ønsker å teste elevenes forståelse mer direkte når de selv velger det idiom de synes passer til situasjonen. Å teste elevenes evne til å tenke figurativt blir ikke aktuelt for meg, fordi dette er noe jeg forventer at elevene skal kunne. Mine informanternes kognitive evne til idiomforståelse skal allerede ha vært på plass i mange år (Levorato og Cacciari 1995:279).

3.3 Informantene

Elevene i studien er fordelt på 16 skoleklasser. Ungdommene går på seks ulike videregående skoler i Trondheim, og er i alderen 16–19 år. Elevene i undersøkelsen fordeler seg slik: Det er 279 elever i alt, hvorav 148 er jenter og 131 er gutter. 137 av elevene går på studiespesialiserende linje, og av disse er 88 jenter og 49 er gutter. På yrkesfag er det 142 deltakere i undersøkelsen, hvorav 60 av disse elevene er jenter og 82 er gutter.

3.4 Etiske hensyn

Jeg forbeholdt meg retten til å la være å informere elevene om at denne spørreundersøkelsen kun gjelder norske morsmålsbrukere fra 16–19 år. Dette gjorde jeg av to grunner. For det første gjorde jeg det for å unngå stigmatisering av andrespråklige elever, for det andre for å unngå at de elevene som er eldre enn 19 og yngre enn 16, skal føle seg utelatt. Jeg delte således ut spørreskjemaet til alle i alle klassene.

3.4.1 utfordringer rundt begrepet morsmål

I spørreskjemaet skulle elevene svare på om de har norsk som morsmål. Jeg valgte å gi elevene en kort avklaring om hva som lå i morsmålsbegrepet, før jeg delte ut spørreskjemaene. Abrahamsson (2009:13) definerer morsmål som det språket vi først blir eksponert for. Dette betyr at morsmålet likestilles med *førstespråket*, og det trenger følgelig ikke være det vi mestrer best. Begrepet førstespråk handler således kun om rekkefølgen på de språk en tilegner seg. Saville-Troike (2008:4) definerer morsmål som det språket man tilegner seg i tidlig barndom,

gjerning før man fyller tre år, og det språket som læres når man vokser opp blant menneske som snakker det aktuelle språket. På bakgrunn av Saville-Troikes definisjon av morsmål ba jeg elevene om å krysse av på at de har norsk som morsmål dersom de begynte å lære seg dette språket før de fylte tre år.

Å bruke begrepet *morsmål* blir forkjørt dersom man anvender Abrahamssons (2009) definisjon, i og med at språket norsk ikke nødvendigvis trenger å vere det språket de mestrer best selv om det er det første språket de har lært seg. Jeg begrunner bruk av morsmålsbegrepet med at elever ofte knytter dette opp mot det de snakker best, og dersom de har snakket norsk siden de var tre år, mener jeg at det gir grunnlag for å krysse av på at dette er deres morsmål, jf. Saville-Troikes (2008) definisjon.

Idiomer befinner seg i hva Abrahamsson (2009:156) kaller *periferien*. Periferien er språkspesifikke trekk som befinner seg utenfor språkets kjerne, og består av høyt *markerte trekk*. Markerte trekk er vanskeligere å lære seg enn umarkerte, etter Saville-Troikes skjema i *Second Language Acquisition* (2008:56). Markerte trekk, som blant annet idiomer, er problematiske både å lære seg, produsere og forstå dersom de ikke fins identisk i talerens førstespråk. Derfor blir det viktig at informantene skal ha lært seg norsk før fylte tre år, for at de på lik linje med ungdommer som er født og oppvokst i Norge, skal ha like forutsetninger for å forstå idiomer som fins i det norske språket.

Morsmålsbegrepet viste seg å vere et følsomt, og i noen tilfeller innviklet, område. Noen av elevene hadde blant annet bodd flere år utenlands i barndommen, andre var født i utlandet av norske foreldre, mens noen kom til Norge og begynte å lære seg norsk da de var fire eller fem år. Jeg ba de som var usikre, om å legge ved en kommentar bak avkrysningsboksen vedrørende morsmål. Skjemaer hvor informantene oppga at de ikke var sikre på morsmålet sitt, regnet jeg som et «nei» på spørsmålet om de hadde norsk som morsmål. Disse falt utenfor undersøkelsen.

3.5 Feilkilder

Feilkilder er noe man alltid bør regne med, men for å oppdage og forebygge slike, har jeg tatt visse forholdsregler. Jeg sørget blant annet for at rammene rundt elevene som besvarte undersøkelsen, var temmelig like. Det var ingen forstyrrelser til stede som kunne vere avgjørende for resultatet når elevene besvarte undersøkelsen. De fikk også relativt god tid, 10–15 minutter, til å fylle ut skjemaet slik at de forhåpentligvis ikke opplevde undersøkelsen stressende.

Undersøkelsene ble for øvrig ikke i alle tilfellene gjennomført i begynnelsen av en skoletime, men felles for alle var at de ble gjennomført på formiddagen.

3.5.1 Forholdsregler

Jeg unngikk å gjøre om på eller blande sammen flere idiomer ved å forme såkalte nye idiomer. I eksempelet under er svaralternativ 1) et reelt idiom, mens svaralternativ 2) er et oppdiktet idiom:

- 1) Hun gjorde svenske av seg
- 2) Hun gjorde trønder av seg

For det første er ikke «gjøre trønder av seg» i eksempel 2) et idiom. For det andre er det lite hensiktsmessig å konstruere selvlagde idiomer ettersom det vil forvirre elevene. Hvis jeg bruker oppdiktete idiomer, kontrollerer jeg elevenes evne til å gjennomskue meg, og det jeg måler blir dermed hvorvidt ungdommene er gode på å *gjenkjenne* de aktuelle idiomene ordrett. Jeg skal som sagt undersøke ungdommers forståelse av idiomer.

Ifølge Busterud (2010:154) foreligger det en uskreven kontrakt mellom forskeren og informanten om at informanten skal vurdere en sannhetsverdi i spørreundersøkelsens setninger. Det vil si at ett av svaralternativene faktisk skal være sant eller usant i en gitt kontekst. Dermed blir det urimelig å be informanten om å evaluere en ikke-idiomatisk frase slik som den i nummer 2) i eksempelet ovenfor, i og med at denne alltid vil være usann.

Jeg valgte ut idiomer som har markant ulike betydninger. Jeg unngikk slik å bruke svaralternativer som begge *kunne* være riktige. Eksempler på slike er «falle i fisk» og «gå i hundene», for faller noe i fisk, blir det mislykket eller ødelagt (Berg og Jorfald 2009:20), og går noe i hundene, er det noe som går til grunne (Skår 2008:85). Disse to idiomene er med andre ord nokså like i betydningen.

Forhold som kan forårsake feil i undersøkelsen, kan også skyldes misforståelser mellom informant og personen som utfører undersøkelsen. Dersom jeg ikke var tydelig nok da jeg forklarte om spørreskjemaet, kunne elevene blitt usikre på hva de skulle gjøre. Hvis jeg i tillegg hadde forklart om spørreskjemaet på forskjellige måter til de forskjellige klassene, kunne det ha ført til forskjeller i besvarelsene. Ved hjelp av en huskeliste forsikret jeg meg om at det samme ble sagt i alle klassene. I hver klasse startet jeg med å forklare hva spørreskjemaet gikk ut på. Jeg

forklarte også hva som menes med morsmål, at kun ett av svaralternativene er det riktige, og at de måtte lese spørsmålene nøye og tenke seg godt om før de svarte. Deretter poengterte jeg at alle skulle krysse av på ett av svaralternativene på alle spørsmålene, selv om de måtte gjette, og at de måtte huske å oppgi om de gjettet. Så presiserte jeg at alle uttrykkene i spørreundersøkelsen var faktiske uttrykk, det vil si at jeg ikke hadde diktet opp noen selv. På det siste spørsmålet fortalte jeg elevene at de selv skulle fylle inn hva de mente var riktig svar. Jeg var også tydelig på at de skulle gjennomføre en spørreundersøkelse som omhandlet faste uttrykk vi bruker i norsk,³⁹ at undersøkelsen ikke var noe de skal få karakter på, og at spørreskjemaet var anonymt.

3.5.2 Andre feilkilder

Dersom det forekommer feil i selve spørreskjemaet,⁴⁰ om jeg ikke fremstår seriøst, eller om det rett og slett er for mange spørsmål, kan dette svekke reliabiliteten til undersøkelsen og føre til at elevene krysser uten å bry seg om hva som egentlig står. Elevene kan også kjede seg med spørsmål som føles gjentakende. For å gjennomskue hvorvidt elevene har krysset tilfeldig, har jeg vært oppmerksom på om de konsekvent har krysset av på det nederste eller øverste svaralternativet, eller om de eventuelt gjennomgående har benyttet annenhver avkryssingsboks (øverst, nederst). Utover dette har det vært vanskelig å avsløre vilkårlig avkryssing. Ingen av besvarelsene ga noen tegn på vilkårlig avkryssing.

En feilkilde jeg må ta høyde for, er at elevene må velge mellom allerede formulerte svaralternativer. Jeg får dermed ikke svar på hvilke andre idiommer de eventuelt ville ha assosiert med konteksten. Jeg får kun svar på om de enten forstår eller foretrekker de idiomene *jeg* har valgt ut.

Elevene blir også bedt om å oppgi når de gjetter. Hva gjetting er, er på mange måter et definisjonsspørsmål. Om elevene gjetter når de er 99 prosent sikre, eller om grensen kanskje går ved at de er 50 prosent sikre, er vanskelig å avgjøre. Min tanke er at gjetting ikke er spesielt målbart. Det er likevel interessant å undersøke hvor stor andel som selv mener de har kommet frem til svaret sitt ved hjelp av gjetting.

³⁹ Jeg valgte med hensikt å ikke nevne selve begrepet idiom ettersom noen vet hva et *idiom* er, mens de aller fleste har en formening om hva et *fast uttrykk* er.

⁴⁰ I spørsmål 6 var det en grammatisk feil (se vedlegg 1, spørsmål 6): «Hvem brukte uttrykk riktig her?». Jeg ser for øvrig ikke på ombyttingen av ordene «uttrykk» og «riktig» som avgjørende for resultatet, da feilen ikke forekommer innad i idiomene.

Etter hva Hellevik (1995:40), bemerker vil undersøkelsen min vanskelig kunne *endelig* bekrefte eller avkrefte hypotesene mine. Jeg kan med andre ord ikke utelukke at en ny undersøkelse innenfor det samme geografiske området og med den samme aldersgruppen i fremtiden vil kunne gi ulikt resultat. Selv om ønsket mitt er å generalisere de funnene jeg avdekker, er det samtidig vanskelig å generalisere når jeg forsker på ett bestemt geografisk område og ikke på landsbasis. Generaliseringen er altså avgrenset i tid og rom (Jacobsen 2005:365).

Avslutningsvis vil jeg nevne at alle informantene går på videregående skole. Det kan derfor stilles spørsmål ved hvorvidt utvalget av informanter er representativt for ungdommer generelt ettersom ikke alle ungdommer går på videregående skole.

4 Resultat og diskusjon av problemstillingen og hypotesene

For å gjøre resultatene leservennlige har jeg regnet opp antall av elevenes ulike fordeling av svar, gjort dem om til prosenter og plassert dem i tabeller:

Hypotesenummer (H1, H2, H3, H4)	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	(a)	(b)	(a) + (b)
Andel svar som var gjettet	(d)	(e)	(c)

Eksempeltabell 1

Eksempeltabell 1 viser elevenes riktige svar (a) og gale svar (b) i prosent, samt prosentandel svar som var gjettet (c). Jeg anser det som mye gjetting dersom gjetteprosenten i (c) ligger på omtrent halvparten av svarene. Når elevene har gjettet riktig (d), er min påstand at de har resonnert seg frem til svaret sitt. I begrepet *resonnere* legger jeg at eleven har valgt det svaralternativet han har funnet mest *sannsynlig* som følge av en logisk tankerekke. Prosentandelen som har resonnert seg feil frem (e), har antageligvis ikke funnet noen logikk mellom idiom og betydning. Man kan anta at de som svarte feil uten å gjette, enten ikke ville innrømme at de gjettet, eller at de var sikre i sin sak selv om de oppga feil svar. Alle resultatene blir fremstilt i prosent.

4.1 Resultat og diskusjon av H1

Jeg starter med å se om datamaterialet fra spørreundersøkelsen samsvarer med min første hypotese, H1: *Ungdommer har en svak forståelse av idiommer*. Jeg begynner analysen med å se på den generelle forståelsen av idiomene. Deretter skal jeg se på de ulike idiomene.

4.1.1 Resultat av H1

H1	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	66 %	34 %	100 %
Andel svar som var gjettet	31 %	18 %	49 %

Tabell 1: samlet svar

4.1.2 Diskusjon av H1

Tabell 1 viser en sammenstilling av alle elevenes svar i prosent.⁴¹ Nøyaktig to tredeler av besvarelsene var riktige. Andel svar som var gjettet er helt oppe i 49 prosent. Omtrent halvparten (31 prosent totalt) av de riktige svarene var gjettet, mens 18 prosent av de gale svarene var gjettet. Flere har vært sikre på sitt riktige svar enn på sitt feilaktige svar. Man kan spørre seg om de 16 prosent av svarene som er feil uten at det er oppgitt gjetting, faktisk *er* et resultat av gjetting uten at elevene har innrømmet det. Hvis ikke ungdommene som svarte feil, har gjettet, har de enten blitt vranglærte, eller så har de ikke innsikt i sin egen manglende forståelse av idiomene.

Tallene fra tabell 1 tyder på at H1 er feil. Det er omtrent dobbelt så mange riktige svar som feil svar på spørsmålene, og det tyder på at ungdommer med norsk som morsmål *ikke* har en svak forståelse av idiomene som brukes i det norske språket. Om vi imidlertid noterer oss at store deler av det gode resultatet er gjenstand for gjetting, kan vi ikke uten videre forkaste hypotesen. Uavhengig av om svarene er riktige eller gale, oppgir elevene at de gjetter på halvparten av alle svarene. Opplysningen om gjetting får betydning for tolkningen av resultatene. Den høye gjetteprosenten vitner om en stor usikkerhet.

Det kan se ut til at de ungdommene som har gjettet riktig, evner å resonnerer seg frem til en betydning ved hjelp av konteksten rundt idiomene. Det er nærliggende å tenke at den høye prosenten av riktige svar hadde vært lavere dersom konteksten ikke hadde vært til stede.

Elevene har færrest riktige svar på spørsmål 2, 6, 7 og 8, noe som trekker snittet noe ned. Det som på den annen side trekker snittet opp igjen, er spørsmål 1, 3, 4, 5 og 9. Jeg understreker

⁴¹ Fullstendig tabell for hypotese 1 i antall og prosent fins i vedlegg 2a.

for øvrig at alle spørsmålene har høy score uavhengig av gjetting, ettersom snittet på alle ligger over 50 prosent. Imidlertid ligger snittet *under* 50 prosent på samtlige av spørsmålene, utenom spørsmål 4, når det gjelder å svare riktig *uten* å gjette. Idiomene i spørsmål 4 er de eneste i undersøkelsen som en kan påstå at informantene har god kunnskap om. Riktig svaralternativ uten gjetting har blitt valgt i mer enn 50 prosent av svarene på dette spørsmålet (hele 65 prosent).

Jeg skal nå se på idiomene i spørreundersøkelsen for å undersøke hva som gjør idiomene i åtte av de ni spørsmålene vanskelige å forstå. Deretter skal jeg se på idiomene i spørsmål 4 for å undersøke hva som gjør disse idiomene enklere å forstå. Jeg trekker skillet mellom god og dårlig forståelse, der god forståelse viser over 50 prosent riktige sikre svar, og dårlig forståelse ligger under 50 prosent riktige sikre svar.⁴²

4.1.2.1 *Idiomene som var gjenstand for forvekslinger*

Idiomene som elevene hadde dårligst forståelse av, var de i spørsmål 2, 6, 7 og 8 (se vedlegg 1, spørsmål 2, 6, 7 og 8). Alle idiomene i disse spørsmålene har fått et såkalt femti-femtiresultat. Det vil si at elevene har hatt vanskelig for å velge hvilke av alternativene som er riktige, eller at de har hatt vanskelig med å skille de fra hverandre. Et resultat som viser femti-femti svar mellom to svaralternativer, er gjerne et resultat av mye gjetting. For ordens skyld viser jeg tabellen som angir elevenes svar på spørsmål 2, 6, 7 og 8 i tabell 2. Jeg starter med å presentere idiomene i spørsmål 2.

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
2	42 %	11 %	53 %	38 %	9 %	47 %
6	39 %	11 %	51 %	39 %	10 %	49 %
7	19 %	35 %	54 %	15 %	31 %	46 %
8	25 %	31 %	56 %	10 %	34 %	44 %

Tabell 2: samlet svar på spørsmål 2, 6, 7, og 8

⁴² 50 prosent er ikke nødvendigvis en absolutt grense mellom hva som kan regnes som god eller dårlig forståelse av idiommer. Jo høyere prosenten er over 50, jo høyere blir *tendensen* for bedre forståelse (Heidi Brøseth, personlig kommunikasjon).

Idiomene i spørsmål 2 var «ta på senga» og «ta på kornet». Her ser vi av tabell 2 at det forekom omtrent like mange svar på begge alternativene, med henholdsvis 53 prosent riktige svar og 47 prosent gale svar.⁴³ Til tross for den lave *oppgitte* prosenten av gjetting (20 prosent), kan det se ut som om at det har foregått en del gjetting. Litt under halvparten av alle elevene tror at den ansatte heller tok sjefen sin «på senga» enn «på kornet» da han parodierte ham. Kanskje kan det komme av at idiomet «ta på senga» er et idiom elevene har hørt mye rundt seg uten å forstå? Det er forståelig om en velger å krysse av på et svaralternativ som virker kjent, heller enn et som er fremmed.

Idiomene i spørsmål 6 er «være bløt på pæra» og «være høy på pæra».⁴⁴ Av tabell 2 ser vi at elevene er like sikre på både det riktige og det gale svaralternativet. Det forteller at elevene muligens vet at svaret ikke kan være «være høy på pæra» samtidig som de ikke vet hva «bløt på pæra» betyr. Dersom elevene ikke kjenner til det riktige svaralternativet, som er «være bløt på pæra», blir avkrysningen tilfeldig. Inntrykket av at elevene er usikre, blir forsterket når like mange (39 prosent) av både de riktige og de gale svarene var oppgitt uten gjetting. På spørsmål 6 er det også flest elever som ombestemmer seg, ettersom flere av dem først krysser av på det ene svaralternativet, for så å krysse av på det andre og streke ut det de har krysset først. Dette reflekterer ytterligere usikkerheten disse idiomene har medført ved å opptre sammen.

Ifølge Vannebo (2006:174) er det mer kjente idiomet «trang i nøtta» mye mer i bruk i dag enn «være bløt på pæra». Det kan derfor hende at idiomet «være bløt på pæra» er i ferd med å bli et utrydningstruet idiom. Oslo-korpusets treffsekvens på «være bløt på pæra» underbygger påstanden om at idiomet eventuelt har blitt utrydningstruet, da det fikk null forekomster der.

Vi ser av tabell 2 at de to idiomene i spørsmål 7 «falle i fisk» og «falle i staver» ser ut til å være gjenstand for forveksling, da omtrent like mange av svarene er riktige (54 prosent) som gale (46 prosent). Omtrent like mange av svarene ble oppgitt med gjetting uavhengig om de var riktige eller ikke. Gjetteprosenten var med andre ord svært høy (65 prosent). At gjetteprosenten er høyere på spørsmål 7 enn på spørsmål 2 og 6, kan komme av at idiomene i spørsmål 7 er utrydningstruede. Forklaringen kan også ligge i at disse utrydningstruede idiomene har gamle opphav.⁴⁵ Eldre idiomer er mer fikserte, og fikserte idiomer er mindre i omløp. Det vil si at det er

⁴³ Tabellen som viser alle elevenes svar i prosent per spørsmål fins i vedlegg 4a.

Tabellen som viser alle elevenes svar i antall per spørsmål fins i vedlegg 3a.

⁴⁴ «Være høy på pæra» betyr å være overlegen eller arrogant (Vannebo 2006:174).

⁴⁵ Henrik Ibsen bruker idiomet «falle i fisk» så tidlig som i 1869 i *De Unges Forbund* (Skår 2008:56).

mindre sjanse for at elevene skal ha hørt et idiom som ikke er så frekvent. Dermed har de heller ikke hatt mulighet til å tilegne seg disse.

«Falle i fisk» og «falle i staver» er å finne i flere idiomordbøker. Vi finner dem i Vannebo (2006:59 og 196), Lystad et al. (2005:26), Berg og Jorfald (2009:20 og 21) og Skår (2008:56). Treffsekvensen fra Oslo-korpuset forteller meg at idiomene er kjente, ettersom de får henholdsvis åtte og ni treff der. Idiomenes relativt høye frekvens, sammenlignet med de andre idiomene, gjør det noe bemerkelsesverdig at disse idiomene ikke er mer kjent for elevene enn resultatene viser.

Idiomene i spørsmål 2, 6 og 7 er alle idiomer som blir gjenstand for forveksling der de opptrer sammen. Hvorfor resultatene på akkurat disse spørsmålene er svakere enn på flere av de andre, kan komme av at elevene enten ikke skiller dem fra hverandre når de opptrer sammen, eller at de ikke kjenner betydningen til noen av idiomene. Det kan være verdt å merke seg at idiomene i disse tre spørsmålene har lik setningsoppbygging og en leksikalsk likhet. Idiomene i spørsmål 2 og 7 starter likt («*ta på* [senga/kornet]») og «*Falle i* [fisk/staver]»), mens idiomene i spørsmål 6 ender likt («*være* [bløt/høy] *på pæra*»). Den leksikalske variasjonen i det ene leddet gjør at betydningene skiller seg fra hverandre. Det kan tenkes at idiomene hadde vært enklere å skille fra hverandre dersom de hadde blitt satt sammen med idiomer med ulik setningskonstruksjon og mer varierende leksem.

Felles for alle idiomene er også at de alle tåler tillegg av ord fra ordklassen adverb: «tatt *fullstendig* på [senga/kornet]», «*være kjempe*[bløt/-høy] på pæra» og «*falle helt* i [fisk/staver]». Foruten denne syntaktiske friheten har idiomene «*ta på* [senga/kornet]», og «*falle i* [fisk/staver]» en fiksert form, noe som gjør at de vil miste sin idiomatiske betydning dersom de grammatiske kategoriene varieres ytterligere. Idiomer med relativt fikserte former har eksistert i språket i lengre tid enn mindre syntaktisk fleksible idiomer (Sköldberg 2004:186). For ungdommer er gamle uttrykk gjerne så gammeldage at de ikke eksisterer i deres vokabular. Det bidrar med å forklare hvorfor de hver for seg er vanskelige å forstå. «[Høy/bløt] på pæra» tåler imidlertid en suffikskomparasjon (han er *høyere/bløtere* på pæra nå enn før). Adjektivet i idiomene kan også samsvarsbøyes med subjektet (de er alle *høye/bløte* på pæra), noe som burde tilsi at idiomene i spørsmål 6 skal være enklere å forstå. I og med at det mest frekvente idiomet, «*være høy* på

«Falle i staver» finner vi allerede hos Peder Syv som levde fra 1631–1702 (Vannebo 2006:196). Peder Syv var en dansk prest og språkforsker.

pæra» (se oversikt 2, side 13), ikke passet til konteksten, kan det ha skapt forvirring for ungdommene.

Som vi ser av tabell 2, er også spørsmål 8 ett av de spørsmålene med relativ lik fordeling mellom de riktige (56 prosent) og de gale (44 prosent) svarene. Elevene har heller ikke lagt skjul på at de gjetter mye på dette spørsmålet. På tross av at idiomene «(bruke) apostlenes hester» og «bære kapp på begge skuldrene» i spørsmål 8 har gamle opphav (Vannebo 2009:12, 80),⁴⁸ har jeg regnet dem begge som ikke-utrydningstruede, i og med at ingen av dem står listet opp i Skårs (2008) bok *Utrydningstruede ord*. At idiomene skal være ikke-utrydningstruede, kan derimot Oslo-korpuset med sin frekvens på henholdsvis tre og null *avkrefte*. Det kan også elevene med sin høye gjetteprosent (65 prosent). Disse funnene peker i retning av at idiomene «bære kapp på begge skuldrene» og «(bruke) apostlenes hester» ikke er så veldig kjente. Kanskje er idiomene på god vei med å gå fra å være ikke-utrydningstruede til å bli utrydningstruede idiommer? At begge idiomene er relativt ukjente, forklarer hvorfor elevene har svart tilnærmet femti-femti riktig og galt.

En annen årsak til at idiomene i spørsmål 8 er vanskelige å forstå, er deres gamle opphav. Selv om idiommer med gamle opphav som regel er relativt syntaktisk fikserte, tåler de tillegg av ord fra ordklassen adverb («bruker *stadig* apostlenes hester», «bar *alltid* kapp på begge skuldrene»). Variasjoner utover dette skader den idiomatiske betydningen av disse to idiomene.

Spørsmålene som elevene hadde færrest riktige svar på, inneholder altså idiommer som i varierende grad er kjente blant ungdommene. Ettersom elevene gjettet mindre på spørsmål 2 og 6, forteller det meg at idiomene som inngår i disse spørsmålene er mer kjente enn idiomene i spørsmål 7 og 8. Idiomene i spørsmål 7 og 8 må være de mest ukjente for elevene, da gjetteprosenten på disse spørsmålene var svært høy.

Idiomene i spørsmål 2, 7 og 8 har en relativt fiksert form, ettersom ingen av dem tåler mer enn én variasjon. Som nevnt på side 16, er idiommer som tillater et fåtall eller ingen variasjoner, mer problematisk å forstå enn idiommer som innehar en større syntaktisk frihet. Dette blir bekreftet gjennom mine resultater ettersom vi ser at idiomene som det var vanskeligst å forstå, også er relativt fikserte i formen. Det viste seg for øvrig at idiomene i spørsmål 6 også var

⁴⁸ «(Bruke) apostlenes hester» har sitt opphav helt tilbake til den såkalte misjonsbefalingen i Matt. 28.19 (Vannebo 2009:12). Bakgrunnen for idiommet «bære kapp på begge skuldrene» er fra eldre tid, og så tidlig som i 1818 brukte Grundtvig idiommet i *Saxo Grammaticus* (Vannebo 2009:80).

vanskelig å forstå, selv om disse tillater flere syntaktiske variasjoner. Det kan forklares med at det riktige svaralternativet «bløt på pæra» er lite frekvent (se oversikt 2, side 13).

4.1.2.2 *Idiomene med flest oppgitte gjettinger*

Resultatene på spørsmål 1 og 3 viser hver for seg en svært høy prosent av riktige svar (se vedlegg 1, spørsmål 1 og 3). Dette står i sterk kontrast til spørsmål 2, 6, 7 og 8, som viser langt færre riktige svar både med og uten oppgitt gjetting. Tabell 1 gjemmer med andre ord noen ytterpunkter. Som sagt var også gjetteprosenten på spørsmål 7 og 8 svært høy, men spørsmål 1 og 3 har de høyeste gjetteprosentene der svarene er riktige. Jeg skal nå gå gjennom idiomene i spørsmål 1 og 3 for å se om det er noe ved disse idiomene som, i henhold til Sköldbergs definisjon, kan forklare hvorfor også disse er vanskelige å forstå. For å gjøre resultatet mer oversiktlig viser jeg elevenes svar på spørsmål 1 og 3 i tabell 3:

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	15 %	63 %	77 %	3 %	20 %	23 %
3	29 %	46 %	75 %	4 %	21 %	25 %

Tabell 3: samlet svar på spørsmål 1 og 3

Idiomene i spørsmål 1 er «gjøre svenske av seg» og «heve taffelet». Vi ser av tabell 3 at informantene i hele 77 prosent av svarene har krysset av for det riktige svaralternativet, mens 63 prosent av svarene har blitt gjettet riktig. Spørsmål 1 fikk den høyeste gjetteprosenten (83 prosent) av alle spørsmålene. En så høy gjetteprosent reflekterer hvor ukjent disse idiomene er for elevene. Usikkerheten rundt idiomene kan forklares med at begge idiomene er utrydningstruede. Idiomene fikk i tillegg null treff i Oslo-korpuset (se oversikt 2, side 13). Kanskje er det slik at «gjøre svenske av seg» holder på å endre seg i retning av bokstavelig betydning? Det kan i alle fall forklare den høye prosenten av gjetninger på dette spørsmålet.

Bare 3 prosent av svarene var feil uten at det var oppgitt gjetting. Det kan enten bety at elevene utelukket alternativet med taffelet fordi de forbinder «taffel» med «måltid», eller fordi de ikke vet hva «taffel» betyr. «Heve taffelet» er også syntaktisk fleksibelt, noe som imidlertid

skulle tilsi at dette er mer kjent enn det mer fikserte idiomet «gjøre svenske av seg». Ettersom «heve taffelet» baserer seg på nærhet mellom den bokstavelige og idiomatiske betydningen, er det muligens mer sannsynlig at elevene forbinder dette idiomet med den korrekte betydningen enn «gjøre svenske av seg», som verken baserer seg på likhet eller nærhet med den bokstavelige betydningen (jf. argumentasjonen i kapittel 2.2.3).

Idiomene i spørsmål 3 er «gå i hundene» og «krysse klinger». På dette spørsmålet ser vi av tabell 3 at det var svært mange gjattede svar (67 prosent). På tross av det var hele 75 prosent av svarene riktige. Det riktige svaret på spørsmålet med disse to uttrykningsstruede idiomene er idiomet «gå i hundene». «Gå i hundene» er relativt fiksert. Idiommer som er fikserte, vil, ifølge Sköldbberg (2004:186) mest sannsynlig være lite utbredt. Dersom «gå i hundene» ikke er utbredt, er det en naturlig forklaring på hvorfor ungdommene måtte gjette så mye på dette spørsmålet. Både «gå i hundene» og «krysse klinger» er lite utbredte idiommer i henhold til Oslo-korpuset. Der får de henholdsvis tre og ett treff (se oversikt 2, side 13). Vannebo (2009:71) er enig i at «gå i hundene» kan være ukjent, ettersom han hevder at dette idiomet er lite brukt i dagens språk.

«Krysse klinger» og «gå i hundene» har ulike typer av figurativt innhold. «Krysse klinger» er et metaforisk idiom, mens «gå i hundene» havner i gruppen av øvrige figurative idiommer. Likheten mellom idiomets bokstavelige og idiomatiske betydning skal, som jeg påpekte på side 18, gjøre idiomet enklere å forstå. Den høye prosenten riktige svar uavhengig av gjetting på dette spørsmålet kan altså skyldes at elevene så likheten, og på den måten utelukket det metaforiske idiomet «krysse klinger» fra å være riktig svar.

Resultatene i tabell 3 viser hvor stor usikkerheten er rundt idiomene i spørsmål 1 og 3 er. De er alle syntaktisk faste, med unntak av «heve taffelet». Fikserte idiommer skal i utgangspunktet være vanskeligere å forstå, og med en så høy gjetteprosent er de mest sannsynlig også det. Elevene greier imidlertid å resonnerer seg frem til riktig betydning på tross av at de fleste ikke kjenner disse idiomene. Alt dette forklarer hvorfor idiomene har så høy gjetteprosent og så lav prosent av gale svar.

4.1.2.3 *Idiomene i grenseland*

Spørsmål 5 og 9 ligger i grenseland mellom hva man kan kalle god eller svak forståelse av idiomene som inngår i spørsmålene (se vedlegg 1, spørsmål 5 og 9). Grunnen til det er at antall riktige svar som er oppgitt å ikke være gjettet, kun ligger noen prosentpoeng under 50. Når begge

spørsmålene har en score på henholdsvis 45 og 40 prosent sikre svar, peker det imidlertid i retning av at tendensen til forståelse ikke kan sies å være direkte god. Tabell 4 viser elevenes ulike fordeling av svar på spørsmål 5 og 9. Jeg starter med å presentere idiomene i spørsmål 5.

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
5	45	22	67	23	10	33
9	40	42	81	5	14	19

Tabell 4: samlet svar på spørsmål 5 og 9

Idiomene i spørsmål 5 er «holde tann for tunge» og «holde tunga rett i munnen». Vi ser av tabell 4 at det viser seg å være en ganske høy prosent (67 prosent) riktige svar. Den samlede gjetteprosenten er nokså lav (32 prosent). Bare litt under halvparten (45 prosent) av elevenes svar viser at de er sikre på at det utrydningstruede idiomet, «holde tann for tunge», er det riktige.

Spørsmål 5 er det eneste spørsmålet i spørreundersøkelsen som blander et utrydningstruet med et ikke-utrydningstruet idiom. Jeg valgte å lage et slikt spørsmål for å undersøke om idiomene kunne være gjenstand for forveksling, slik Berg og Jorfald (2009:52) påsto. Ungdommene i min undersøkelse ser for øvrig ut til å skille disse idiomene greit fra hverandre. Jeg vil tro at det gode resultatet kommer av at elevene kun kjenner til det ikke-utrydningstruede idiomet «holde tunga rett i munnen», og av den grunn har utelukket dette som riktig svaralternativ. Jeg begrunner det med at «holde tunga rett i munnen» fikk hele 19 treff i Oslo-korpuset mot «holde tann for tunge» som ikke fikk noen treff (se oversikt 2, side 13). Resultatet kan også forklares med at begge idiomene er metaforiske (se kapittel 2.2.3, oversikt 3). Ettersom metaforiske idiom er mer fleksible (Sköldberg 2004:273), burde de være mer utbredte og dermed også mer kjente enn idiom er med en annen type figurativitet (i henhold til mitt resonnement på side 18).

Idiomene i spørsmål 9 er «kaste perler for svin»⁴⁹ og «rette baker for smed». Vi ser av tabell 4 at hele 81 prosent av svarene var riktige på dette spørsmålet. 81 prosent er det høyeste prosenttallet for riktige svar i undersøkelsen. Det viser seg imidlertid at halvparten av disse 81

⁴⁹ «Kaste perler for svin» betyr å gjøre noe helt bortkastet eller å servere noe som ikke blir verdsatt (Berg og Jorfald (2005:46).

prosentene var gjettede svar (42 prosent). Når halvparten av de riktige svarene er gjettet, bærer det på den ene siden preg av hvor usikre elevene er på hva som kan være riktig svar, men på den annen side bærer det preg av en god resonneringsevne.

Ingen av idiomene i spørsmål 9 er utrydningstruede, og de har de begge en relativt høy treffsekvens i Oslo-korpuset, sammenlignet med de andre idiomene, med henholdsvis fem og seks forekomster. Skår (2008) har heller ikke listet opp noen av disse idiomene i sin bok om utrydningstruede ord. Man skulle derfor forvente at elevenes svar burde vise en høyere score av riktige sikre svar enn det gjorde.

Sköldberg (2004:186) hevder at gamle idiommer er mer fikserte. Begge idiomene i spørsmål 9 har gamle opphav,⁵⁰ og kan ikke varieres på mer enn én måte uten at de mister sitt idiomatiske meningsinnhold. Idiomene tåler kun tillegg av ord fra ordklassen adverb («Han kaster *aldri* perler for svin», «Hun retter *trolig* baker for smed»). Idiommer som tillater få variasjoner, burde være vanskeligere å forstå.

4.1.2.4 *Idiomene i spørsmålet med flest riktige svar*

Absolutt best kunnskap har informantene om idiomene i spørsmål 4 (se vedlegg 1, spørsmål 4).

Tabell 5 viser resultatet av spørsmål 4:

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
4	65 %	14 %	79 %	9 %	12 %	21 %

Tabell 5: samlet svar på spørsmål 4

Svaralternativene i spørsmål 4 er «(ikke) legge fingrene imellom» og «se gjennom fingrene med noe». Tabell 5 viser at hele 79 prosent av svarene var riktige. Gjetteprosenten var også svært lav (26 prosent totalt). Disse to opplysningene indikerer at de fleste elevene kjenner betydningen til minst ett av disse to ikke-utrydningstruede idiomene. En høy treffrekvens på henholdsvis ti og sju i Oslo-korpuset forsterker inntrykket av at idiomene skal være kjente (se oversikt 2, side 13).

⁵⁰ «Kaste perler for svin» har opphav som stammer fra Jesus' Bergpreken (Berg & Jorfald 2009:60). «Rette baker for smed» har et opphav som stammer fra 1777 (Berg & Jorfald 2009:94).

Begge idiomene i spørsmål 4 tåler mer enn to syntaktiske variasjoner, noe som ifølge Sköldberg (2004:258) gjør dem mindre fikserte. Mindre fikserte idiommer er mindre utbredt (jf. argumentasjon på side 16). Idiomene tåler begge en transformasjon i form av en passivisering («da legges ikke fingrene imellom», «det ses gjennom fingrene med [...]»). «(Ikke) legge fingrene imellom» tåler også tillegg av ord fra ordklassen adjektiv samt en omgjøring av bestemt til ubestemt form av substantivet («han legger ikke *mange* fingre imellom»). «Se gjennom fingrene med noe» aksepterer også tillegg av ord fra ordklassen adverb («hun ser *alltid* gjennom fingrene med [...]»). Selv om to av elevene også gjorde om «gjennom» til «mellom» i idiommet «se gjennom fingrene med noe», viser resultatet at de fleste elevene kjenner betydningen. At to strøk ut «gjennom» til fordel for «mellom», viser kun at de var uenig i valg av preposisjon. Det går som kjent ikke an å se *gjennom* fingrene av den grunn at fingre ikke er gjennomsiktige. Elevene mente dermed at preposisjonen «mellom» bedre beskrev hvordan en slik aktivitet må foregå.

4.1.2.5 Kort oppsummering av H1-resultatet

Idiomene i spørsmål 4 ser ut til å være de mest kjente idiomene i undersøkelsen, da spørsmålet fikk hele 65 prosent riktige svar uten at det var oppgitt gjetting. Ingen av idiomene på disse spørsmålene er utrydningstruede, noe som underbygges av både idiomordbøkene, mine resultater og Oslo-korpuset. Det faktum at ingen av idiomene ikke var så veldig syntaktisk faste, kan ytterligere forklare den høye prosenten av riktige svar, da syntaktisk fleksible idiommer gjerne er mer frekvente enn syntaktiske faste idiommer (Sköldberg 2004:186).

Idiomene i spørsmålene med flest riktige svar *uavhengig* av gjetting (spørsmål 1, 3, 4, 5, og 9) ser ut til å ha svært få fellesnevner. Ungdommene ser ut til å ha varierende grad av forståelse av idiomene. Fem av de ni spørsmålene (spørsmål 1, 3, 7, 8 og 9) er gjenstand for mye gjetting. Noe som er påfallende, er at mange informanter har oppgitt at de gjettet på tross av at de har krysset av på riktig svaralternativ. Det kan trolig komme av at de helgarderer seg i tilfelle det de krysser av, er feil, eller at de resonnerer seg frem på en riktig måte.

Det er vanskelig å se et mønster i mine resultater når det gjelder å stille ulike typer av figurativitet i idiomene opp mot forståelse. Metaforiske idiommer inngikk i spørsmål 2, 3, 4 og 5. Idiomene i spørsmål 2 ble forvekslet med hverandre, idiomene i spørsmål 3 hadde svært mange gjetninger, men en høy prosent av riktige svar (75 prosent) og idiomene i spørsmål 4 var helt

klart de eneste i undersøkelsen som elevene viste god forståelse av. Idiomene i spørsmål 5 hadde en høy prosent av riktige svar (67 prosent), men under 50 prosent riktige sikre svar (45 prosent). Idiomene i spørsmål 9 hadde imidlertid ikke noen metaforiske idiomer. Her var likevel prosenten av riktige svar helt oppe i 81 prosent. Grunnet få fellesnevnerne i resultatene, kan det se ut til at idiomenes type av figurativitet ikke nødvendigvis har direkte innvirkning på hvor godt idiomene blir forstått.

4.1.2.6 Mulig forklaring av H1-resultatet

Ettersom resultatene viser et gjennomsnitt 66 prosent riktige svar, vil jeg tro at de unges økte bruk av sosiale medier kan ha stor innvirkning på deres evne til å kunne *resonnere* seg frem til riktig betydning. Selv om de unge leser færre bøker nå (Rudlang 1998), bruker de kanskje ikke mindre tid på å lese generelt. Jeg vil si at det foregår langt mer lesing og skriving nå enn før, gjennom sosiale medier som blant annet Facebook, blogging, nettaviser og kommentarer til artikler i nettaviser. Ved å være aktive brukere av Internett burde sjansen for at ungdommer treffer på idiomer i det som de leser, være relativt stor. Ettersom avisartikler på nettet ofte er en stor del av det som leses, og ut fra det faktum at journalistiske tekster har høy idiomtetthet (With 2007:68), er sannsynligheten stor for at ungdommer møter på idiomer, som de enten forstår eller resonnerer frem betydningen av.

Lundgren (2009) konkluderte med at ungdomsskoleelever har svak idiomforståelse (36 prosent av totalen). Mitt resultat på 66 prosent riktige svar tyder derimot på at ungdommene har en *god* forståelse av idiomene når de er satt inn i kontekst. Likevel bekrefter resultatet at unge også i videregående skolealder har en tendens til en nokså svak forståelse av idiomer når det gjelder å avgi *sikre* riktige svar (35 prosent) selv om idiomene står i kontekst.

4.2 Resultat og diskusjon av H2

I min andre hypotese antar jeg at jenter forstår idiomer bedre enn gutter. Jeg skal her sammenligne resultatet jeg fikk fra jentene, med resultatet fra guttene. Jeg starter med å legge frem jentenes svar.

4.2.1 Resultat av H2

H2	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	64 %	36 %	100 %
Andel svar som var gjettet	35 %	21 %	56 %

Tabell 6: jentenes svar

Tabell 6 viser jentenes svar i prosent.⁵¹ Vi ser at godt over halvparten (64 prosent) av jentenes svar var riktige. Hele 56 prosent av jentenes svar var oppgitt med gjetting. Hos jentene får vi den samme problemstillingen som i tabell 1, da det viser seg at også omtrent halvparten (35 prosent totalt) av de riktige svarene til jentene er et resultat av gjetting.

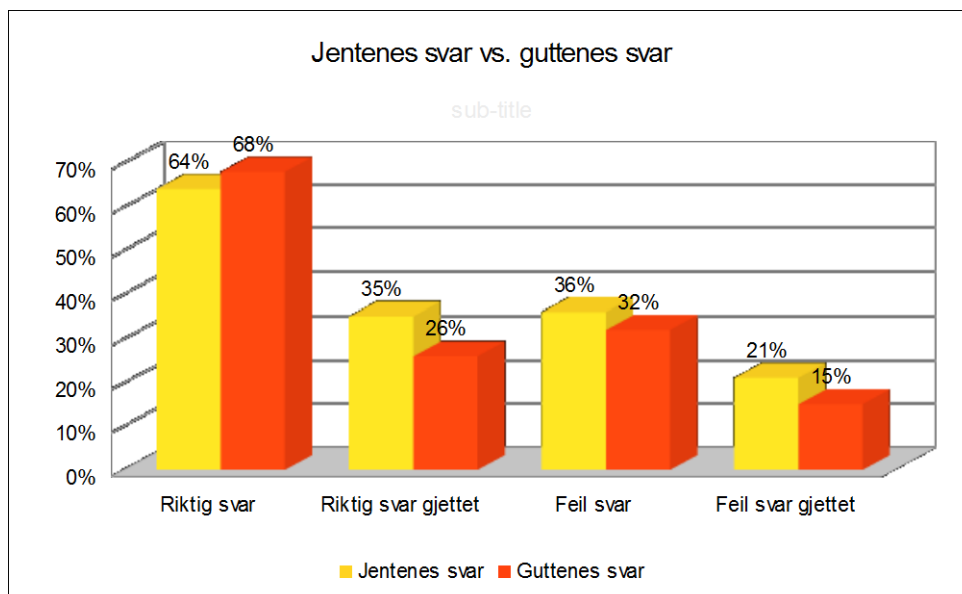
H2	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	68 %	32 %	100 %
Andel svar som var gjettet	26 %	15 %	41 %

Tabell 7: guttenes svar

Som vi ser i tabell 7 over guttenes svar i prosent,⁵² har guttene oppnådd omtrent like mange prosent (68 prosent) riktige svar som jentene (64 prosent). Forskjellen mellom kjønnene ser vi først når vi sammenligner andel svar som er gjettet. Hos guttene slipper vi den samme problemstillingen som i tabell 1:samlet svar og tabell 6: jentenes svar, da det viser seg at godt *under* halvparten (41 prosent) av svarene til guttene er et resultat av gjetting. Guttene hadde hele 15 prosentpoeng færre gjettede svar enn jentene. Dette utgjør en dokumenterbar forskjell. For å illustrere forskjellene mellom kjønnene bedre, setter jeg tallene fra tabell 6 og tabell 7 inn et diagram som jeg kaller figur 1. Diagrammet gjør det enklere å sammenligne jentenes og guttenes svar, fordi svarene blir sammenstilt.

⁵¹ Fullstendig tabell for hypotese 2 i antall og prosent (jentenes svar) fins i vedlegg 2b.

⁵² Fullstendig tabell for hypotese 2 i antall og prosent (guttenes svar) fins i vedlegg 2c.

Figur 1

4.2.2 Diskusjon av H2

Figur 1 synliggjør hvor tilnærmet like jentenes og guttenes riktige og gale svar er. Hvorvidt informantene har gjettet seg frem til svaret eller ikke, varierer mer enn differansen mellom andel riktige respektive gale svar. En betydelig forskjell på tolv prosentpoeng mellom kjønnene når det gjelder å svare riktig *uten* å gjette, forteller at guttene er mye sikrere (42 prosent) enn jentene (30 prosent) der de har svart riktig (se vedlegg 2b og 2c).

Figur 1 viser at guttene sammenlagt gjettet langt mindre enn jentene (15 prosentpoeng forskjell). Tallene forteller meg at guttene svarer mer riktig uten å gjette og at guttene dermed forstår idiomene bedre enn jentene. I og med at guttene gjettet mye mindre, kan man anta at de har fått sitt gode resultat som en følge av at de simpelthen ikke har oppgitt når de har gjettet.

Det ble *spesielt* interessant å undersøke hvorvidt guttene også unnlot å opplyse om gjetting der de svarte feil. På den måten ser jeg om guttene sikret seg de beste resultatene bare ved å gjette mindre generelt. Her ser vi imidlertid en svært liten differanse mellom kjønnene. 15 prosent av de gale svarene til jentene var oppgitt uten gjetting, mot 17 prosent av de gale svarene til guttene (se vedlegg 2b og 2c). Dette indikerer at guttene har en *bedre* idiomforståelse enn jentene. Hvis det hadde vært slik at guttene unnlot å oppgi gjetting i høyere grad enn jentene, burde antall gale svar uten gjetting vært dokumenterbart høyere hos guttene enn hos jentene.

Forskjellen mellom kjønnene vises altså kun der elevene har svart riktig *uten* å gjette. Forskjellen utgjør her hele tolv prosentpoeng. H2 kan med andre ord ikke bekreftes. Guttene har flere sikre riktige svar enn jentene på samtlige spørsmål. Forskjellen er helt oppe i ni til 16 prosentpoeng høyere hos guttene enn hos jentene på hele sju av ni spørsmål (se vedlegg 4b og 4c).

Ut fra resultatene mine kan det se ut til at Nordits (2008) konklusjon om at det ikke eksisterer noen forskjell mellom kjønnene når det gjelder å forstå idiomer, blir delvis bekreftet. Vi ser ingen dokumenterbar forskjell mellom jentene og guttene når det gjelder å svare feil både med gjetting (seks prosentpoeng forskjell) og uten gjetting (to prosentpoeng forskjell). Vi ser derimot en tydelig forskjell når det gjelder å svare riktig uten å oppgi gjetting (tolv prosentpoeng). Tallene i resultatene mine avslører derfor at det *er* forskjeller mellom kjønnene. Om denne forskjellen består av at gutter forstår idiomer bedre enn jenter, eller om forskjellen ligger i at jenter oftere oppgir at de gjetter enn gutter, trenger mer forskning for å kunne avgjøres. Guttene som deltok i undersøkelsen har flere sikre riktige svar enn jentene. Dette resultatet bekrefter videre Trulssons (2008) resultater, som likeledes fant en forskjell mellom kjønnene på tolv prosentpoeng. Guttene i hans undersøkelse forsto også idiomene bedre enn jentene i undersøkelsen.

4.2.2.1 Mulig forklaring av H2-resultatet

Hvis det er slik at resultatene kan forklares ut fra hvilket av kjønnene som leser mest, må Rudlangs (1998) undersøkelse i så fall bli foretatt på nytt i dag. Ettersom guttene i undersøkelsen har flest riktige svar uten å gjette, *kan* det bety at gutter leser mer enn jenter. Det er imidlertid ikke sikkert at det er mengden leste *bøker* som gir utslag med hensyn til idiomforståelse. Som jeg foreslo i kapittel 4.1.2.6, kan det hende at ungdommene får øvet seg mer nå enn før på å tolke idiomer i litteraturen de leser blant annet på nettet. Kanskje er det slik at gutter leser mer nettaviser enn jenter og på den måten støter på flere idiomer?

På den annen side skal man være forsiktige med å være for påståelig om at det kun er lesing som spiller inn. Vi må huske at det samlede resultatet av riktige svar viste seg å være nokså likt mellom kjønnene. Forskjellene viste seg i antall oppgitte gjettinger. Selv om guttene gjettet betraktelig mindre der de svarte riktig, og like mye som jentene der de svarte feil, kan det like gjerne være et resultat av at jenter er mer forsiktige med å oppgi sikre svar om de ikke er 100 prosent sikre. Som jeg var inne på i kapittel 3.5.2 vedrørende feilkilder, er gjetting et relativt og

ikke spesielt målbart begrep. Grunnen til hvorfor jentene oppgir mer gjetting, må bli en annen studie, da det går utover min oppgave.

4.3 Resultat og diskusjon av H3

Min tredje hypotese går ut på at det ikke skal eksistere noen forskjell mellom elevenes linjevalg når det gjelder forståelse av idiommer. Resultatene i tabell 8 og tabell 9 vil avgjøre om det er tilfelle eller ikke når jeg nå sammenligner svarene hos elevene som har valgt studiespesialiserende linje, med svarene til elevene som har valgt yrkesfaglige linjer. Jeg starter med å presentere de studiespesialiserende elevenes svar.

4.3.1 Resultat av H3

H3	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	68 %	32 %	100 %
Andel svar som var gjettet	30 %	18 %	48 %

Tabell 8: de studiespesialiserende elevenes svar

Tabell 8 viser de studiespesialiserende elevenes svar i prosent.⁵³ Godt over halvparten (68 prosent) av de studiespesialiserende elevenes svar var riktige. Litt under halvparten (48 prosent) av alle oppgitte svar var gjettet.

⁵³ Fullstendig tabell for hypotese 3 i antall og prosent (de studiespesialiserende elevenes svar) fins i vedlegg 2d. Tabellen som viser de studiespesialiserende elevenes svar i prosent per spørsmål fins i vedlegg 4h. Tabellen som viser de studiespesialiserende elevenes svar i antall per spørsmål fins i vedlegg 3h.

H3	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	64 %	36 %	100 %
Andel svar som var gjettet	31 %	18 %	49 %

Tabell 9: de yrkesfaglige elevenes svar

I tabell 9 ser vi mange likheter med tabell 8.⁵⁴ De studiespesialiserende elevenes riktige svar (68 prosent) var kun fire prosent høyere enn de yrkesfaglige elevenes riktige svar (64 prosent). Omtrent like mange prosent svar fra de studiespesialiserende elevene i tabell 8 som fra de yrkesfaglige elevene i tabell 9 var gjettet. Disse funnene bekrefter hypotesen min, fordi differansen mellom studielinjene andel av riktige svar er marginal (fire prosentpoeng). Hos begge elevgruppene får vi den samme problemstillingen som i tabell 1, ettersom omtrent halvparten av de riktige svarene er et resultat av gjetting.

I denne delen unnlot jeg å ta hensyn til kjønn i de respektive studielinjene, men jeg nevner guttene og jentene på yrkesfag i diskusjonsdelen, da det kom frem helt klare forskjeller mellom kjønnene innenfor yrkesfaglig linje når det gjelder forståelse av idiomene.

4.3.2 Diskusjon av H3

Resultatene gir klare signaler om at H3 stemmer. Det ser ikke ut til at det eksisterer noen forskjeller i svarene til elevene med hensyn til valg av linje.

På tross av de små forskjellene mellom linjene sammenlagt, oppdaget jeg imidlertid vesentlige forskjeller mellom kjønnene innenfor yrkesfagene når det gjelder forståelsen av idiomene. I flere tilfeller drar guttene på yrkesfag summen av riktige svar for yrkesfagene opp. På tre av ni spørsmål ligger guttene på yrkesfag henholdsvis hele 12, 13 og 16 prosentpoeng høyere enn jentene på yrkesfag i riktige svar uavhengig av gjetting. Når det gjelder å svare riktig *uten* å gjette, lå forskjellen mellom kjønnene på yrkesfag i gjennomsnitt på hele 22 prosentpoeng høyere for guttene (se vedlegg 4e og 4g). På ett av spørsmålene var forskjellen helt oppe i 30

⁵⁴ Fullstendig tabell for hypotese 3 i antall og prosent (de yrkesfaglige elevenes svar) fins i vedlegg 2e. Tabellen som viser de yrkesfaglige elevenes svar i prosent per spørsmål fins i vedlegg 4i. Tabellen som viser de yrkesfaglige elevenes svar i antall per spørsmål fins i vedlegg 3i.

prosentpoeng flere riktige svar uten oppgitt gjetting. Slik sett kan det se ut som guttene på yrkesfag har den beste idiomforståelsen.

Under antall som svarte *feil*, ser vi imidlertid at guttene på yrkesfag har en litt lavere andel oppgitte gjettinger enn jentene på yrkesfag. Samlet er ikke denne forskjellen dokumenterbar, men guttene oppgir dokumenterbart mindre gjetting på fem av de ni spørsmålene selv der de svarer feil med henholdsvis elleve til 18 prosent (se vedlegg 4e og 4g). Det kan derfor se ut til at svarene til guttene på yrkesfag senker troverdigheten noe til det samlede resultatet for guttene og til det samlede resultatet for yrkesfagene. Mer forskning kunne vært ønskelig for å finne ut om det ligger mer bak dette funnet.

4.4 Resultat og diskusjon av H4

Jeg skal nå undersøke om det eksisterer en forskjell i ungdommers forståelse av utrydningstruede kontra ikke-utrydningstruede idiommer. Her er hypotesen min at ungdommer forstår de ikke-utrydningstruede idiomene bedre enn de utrydningstruede idiomene. Nå sammenligner jeg forståelsen til alle elevene samlet, uavhengig av kjønn og valg av studieretning. Jeg starter med å presentere tabellen som viser elevenes svar på de utrydningstruede idiomene.⁵⁵

4.4.1 Resultat av H4

H4	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	68 %	32 %	100 %
Andel svar som var gjettet	41 %	21 %	62 %

Tabell 10: svar på de utrydningstruede idiomene

Tabell 10 avslører at over to tredeler av elevenes svar var riktige på de utrydningstruede idiomene.⁵⁶ 32 prosent av svarene var feil. Når elevene har avgitt svar på spørsmålene i denne

⁵⁵ Spørsmål 5 innbefatter både et utrydningstruet og et ikke-utrydningstruet svaralternativ. Ettersom det utrydningstruede idiommet «tann for tunge» er det riktige svaralternativet på spørsmål 5, har jeg valgt å inkludere dette spørsmålet i tabell 10.

⁵⁶ Fullstendig tabell for hypotese 4 i antall og prosent (svarene på de utrydningstruede idiomene) fins i vedlegg 2f.

kategorien, har det imidlertid foregått en del gjetting (62 prosent). Kun 27 prosent av de riktige svarene er oppgitt uten gjetting (se vedlegg 2f).⁵⁷

H4	Riktige svar	Feil svar	SUM
Fordelt alle svar	64 %	36 %	100 %
Andel svar som var gjettet	22 %	16 %	38 %

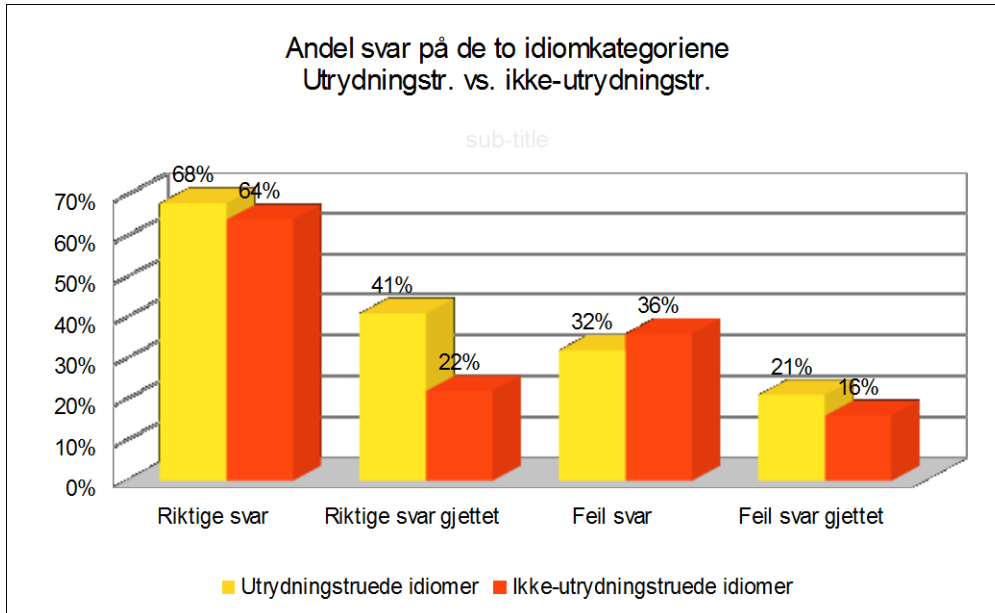
Tabell 11: svar på de ikke-utrydningstruede idiomene

Tabell 11 viser at det er omtrent like mange prosent riktige svar (64 prosent) som i tabell 10 (68 prosent).⁵⁸ Andel svar som var gjettet på de ikke-utrydningstruede idiomene (38 prosent), utgjør en forskjell på hele 24 prosentpoeng fra de utrydningstruede idiomene i tabell 10 (62 prosent). Dette funnet er med på å bekrefte hypotesen min: Utrydningstruede idiommer er vanskeligere å forstå enn ikke-utrydningstruede idiommer.

For å tydeliggjøre forskjellene mellom elevenes svar på de utrydningstruede og de ikke-utrydningstruede idiomene har jeg satt tallene fra tabell 10 og tabell 11 inn i et diagram som jeg har kalt figur 2. Forskjellene mellom de to kategoriene *utrydningstruede idiommer* og *ikke-utrydningstruede idiommer* kommer tydeligere frem i et diagram enn i tabellene der tallene står separat. I diagrammet blir svarene på de ulike kategoriene sammenstilt.

⁵⁷ De utrydningstruede idiomene i tabell 10 er i spørsmål 1, 3, 5 og 7. Se vedlegg 3a og vedlegg 4a for alle elevenes svar per spørsmål i antall og prosent.

⁵⁸ Fullstendig tabell for hypotese 4 i antall og prosent (svarene på de ikke-utrydningstruede idiomene) fins i vedlegg 2g.

Figur 2

4.4.2 Diskusjon av H4

Til tross for at elevenes svar viser nesten like mange riktige på de ikke-utrydningstruede idiomene (64 prosent) som på de utrydningstruede idiomene (68 prosent), gjetter elevene mye mindre på de ikke-utrydningstruede idiomene. Mindre gjetting tyder på at de ikke-utrydningstruede idiomene må være mer kjent for elevene enn de utrydningstruede idiomene. Når elevene scorer høyt på begge idiomkategoriene, forteller det meg at de også forstår de utrydningstruede idiomene. De er derimot *sikrere* på hva de ikke-utrydningstruede idiomene betyr når det er de som blir anvendt.

Idiomene som skiller seg mest ut i gruppen av ikke-utrydningstruede idiomene, og som også trekker det sammenlagte snittet opp, er de i spørsmål 4 og 9. Idiomene i spørsmål 4 er «(ikke) legge fingrene imellom» og «se gjennom fingrene med noe» og idiomene i spørsmål 9 er «kaste perler for svin» og «rette baker for smed». Disse trekker snittet til de ikke-utrydningstruede idiomene opp betraktelig med sine henholdsvis 79 og 81 prosent riktige svar uavhengig av gjetting. De andre ikke-utrydningstruede spørsmålene havner på 51–56 prosent riktige svar.

Spørsmålene som trekker de utrydningstruede idiomenes snitt opp, er spørsmål 1 og 3 med riktig svarprosent på henholdsvis 77 og 75 prosent. Idiomene er «gjøre svenske av seg»,

«heve taffelet», «gå i hundene» og «krysse klinger». Kun ett av idiomene, «krysse klinger», er metaforisk, og ingen av idiomene ser ut til å være kjente for de fleste elevene slik jeg kom frem til i kapittel 4.1.2.2, da spørsmålene er gjenstand for svært mye gjetting.

Når det gjelder sikkerhet i svarene på spørsmål 5 i tabell 4, side 42, ser vi at elevene gjettet mye mindre (32 prosent) på dette spørsmålet enn på de andre utrydningstruede idiomene (62 prosent) i tabell 11. Det kan ha sammenheng med at det utrydningstruede idiommet, «holde tann for tunge», i spørsmål 5 står sammen med det ikke-utrydningstruet idiommet «holde tunga rett i munnen». Ettersom jeg blandet et utrydningstruet med et ikke-utrydningstruet idiom på ett og samme spørsmål, blir det misvisende å konkludere med at elevene kjenner til det riktige svaralternativet. I tilfeller der elevene kun kjenner til det mest frekvente idiommet, kan de ha benyttet seg av elimineringsmetoden og krysset av på motsatt svaralternativ selv om de ikke nødvendigvis visste hva dette betydde. Det er vanskelig å måle hvilket, om det bare ett, av svaralternativene elevene forstår betydningen av: det utrydningstruede og/eller det ikke-utrydningstruede., men jeg kan bemerke at idiomene ikke forveksles av ungdommene.

I alt oppgir elevene hele 24 prosent mer gjetting på de utrydningstruede idiomene, enn på de ikke-utrydningstruede idiomene. Elevene har 15 prosent mer sikre riktige svar på de ikke-utrydningstruede idiomene, og ni prosent mer sikre feilsvar på de ikke-utrydningstruede idiomene (se vedlegg 2f og 2g). I sum kan jeg dermed konkludere med at elevene er dokumenterbart sikrere på ikke-utrydningstruede idiommer enn på utrydningstruede idiommer.

4.4.2.1 Mulig forklaring av H4-resultatet

Grunnen til at de ikke-utrydningstruede idiomene fikk flere prosent riktige sikre svar enn de utrydningstruede, kan ligge i at de fleste ikke-utrydningstruede idiomene i undersøkelsen er mer frekvente enn de utrydningstruede idiomene (se oversikt 2). Det ser ut til at det Vannebo (2009:8) og Skår (2008:7) angir om idiomenes alminnelighet i det norske språket, er riktig. Det var kun noen få unntak. De såkalte ikke-utrydningstruede idiomene «være bløt på pæra» i spørsmål 6 og «bære kappa på begge skuldrene» og «(bruke) apostlenes hester» i spørsmål 8 burde kommet inn under kategorien utrydningstruede idiommer. Hadde de blitt plassert der, hadde også distinksjonen mellom disse to kategoriene vist seg mer tydelig.

En annen grunn til at de utrydningstruede idiomene er vanskeligere å forstå, kan ligge i at sju av de åtte utrydningstruede idiomene kun tåler to variasjoner eller mindre.⁶⁰ Fem av de elleve ikke-utrydningstruede idiomene tåler *flere* enn to av variasjonene Sköldberg listet opp i kapittel 2.2.2.

Levoratos og Cacciaris (1995:262) påstand om at ikke-utrydningstruede og utrydningstruede idiomene er like forståelig, kan på mange måter stemme. Så lenge kontekst er inne i bildet, kan det se ut til at ungdommene tolker begge kategoriene i riktig retning. Når jeg likevel ser av resultatet at ungdommene er mye sikrere når de svarer riktig på de ikke-utrydningstruede idiomene, forteller det meg at ikke-utrydningstruede idiomene er kategorien elevene forstår best.

4.5 Resultat og diskusjon av spørsmål 10

Et spørsmål som ytterligere er med på å bekrefte eller avkreftte hypotesene mine, er spørsmål 10 som spør etter hva elevene legger i idiomet «kjøpe katta i sekken» (se vedlegg 1, spørsmål 10). Jeg behandler spørsmål 10 for seg selv fordi det ikke har noen svaralternativer, men et åpent felt. Svarene vil belyse hvorvidt elevene er i stand til selv å sette ord på hva de legger i idiomet.

4.5.1 Resultat av spørsmål 10

H1, H2, H3	Jenter studie-spesialiserende	Jenter yrkesfag	Gutter studie-spesialiserende	Gutter yrkesfag	Vektet gjennomsnitt
Riktig idiomatisk tolkning	28 %	27 %	33 %	38 %	32 %
Feil tolkning	32 %	28 %	49 %	29 %	36 %
Blankt svar/vet ikke	38 %	45 %	18 %	27 %	33 %

Tabell 12: elevenes svar på idiomet «kjøpe katta i sekken»

⁶⁰ «Heve taffelet» tåler flere variasjoner: omrokering av konstituentene, en passivisering og et adverbtillegg.

Jeg har findelt de ulike gruppene i tabell 12 for bedre å synliggjøre forskjellen mellom både kjønn og linjevalg slik at de kan brukes for enten å forsterke eller svekke resultatene jeg har fått så langt på de tre første hypotesene. 32 prosent av elevene viser meg at de har forstått idiomet, ettersom de svarte at kjøperen ble lurt eller snytt, eller ettersom de integrerte idiomet i riktig kontekst.⁶¹ På dette spørsmålet er det den idiomatiske tolkningen som blir interessant for meg. En riktig definisjon på dette idiomet er å kjøpe noe usett og dermed bli snytt (Skår 2008:107; Berg og Jorfald 2009:61). Lystad et al. (2006:47) definerer det slik: «bli lurt til å gjøre et dårlig kjøp», mens Vannebo (2006:116) definerer det som følger: «bli snytt, gjøre et mislykket kjøp».

Elevene viste at de forsto hva idiomet innebar, selv om de ikke ga en eksakt definisjon likt de i idiomordbøkene. 32 prosent riktige svar er rimelig lavt sammenlignet med de øvrige spørsmålene, som ligger på 66 prosent (se tabell 1). 36 prosent av alle elevene ga en direkte feil tolkning av dette idiomet, mens 33 prosent avsto fra å svare.⁶² Tallet på de som svarte feil eller avsto fra å svare, er til sammen ganske høyt (69 prosent), og det styrker min første hypotese om at ungdommer har en svak forståelse av idiomer.

4.5.2 Diskusjon av spørsmål 10

«Kjøpe katta i sekken» er et utrydningstruet idiom. Dette bekrefter Oslo-korpuset med en treffrekvens på tre (se oversikt 2, side 13), Skår (2008), som har listet det opp i sin bok om utrydningstruede idiomer, og elevenes resultat, som viser til en lav prosent av riktig idiomatisk tolkning (32 prosent).

Resultatet av spørsmål 10 styrker H1, som sier at ungdommer har en svak forståelse av idiomer siden kun 32 prosent av elevene klarte å avgi et riktig svar. Dette resultatet viser omtrent det samme som elevenes riktige svar uten å gjette med 35 prosent i kapittel 4.1. Det er derimot en stor forskjell mellom elevenes sum av riktige svar på 66 prosent og elevenes riktige svar på dette idiomet. Denne forskjellen gjenspeiler kontekstens og svaralternativenes avgjørende rolle i å fremme en forståelse.

Elleve prosentpoeng skiller den sterkeste (gutter yrkesfag med 38 prosent) fra den svakeste gruppen (jenter yrkesfag med 27 prosent) i undersøkelsen min. Guttene samlet hadde flest riktige svar, altså 36 prosent, etterfulgt av 28 prosent riktige svar fra jentene. Dette svekker

⁶¹ For eksempler på svar, se vedlegg 6.

⁶² Fullstendig tabell for spørsmål 10 i antall og prosent fins i vedlegg 3j og vedlegg 4j.

H2, som sier at jenter forstår idiomer bedre enn gutter, ettersom spørsmål 10 ikke viser noen dokumenterbare forskjeller mellom kjønnene. Tallene fra både jentene og guttene er svært lave. Videre ser vi at hele 41 prosent av jentene, og 24 prosent av guttene unnlot å svare eller svarte «vet ikke» og tilsvarende. Dette reflekterer forskjellen mellom kjønnene. Vi så også i kapittel 4.2 at jentene oppga mye mer gjetting enn guttene på de andre spørsmålene. Dersom vi sorterer ut guttene på yrkesfag, ser vi at dette er den gruppen med flest riktige svar. Lignende så vi også da vi plukket ut guttene på yrkesfag i diskusjonen i kapittel 4.3.2.

Samlet svarer 30 prosent av de studiespesialiserende elevene riktig, mot 33 prosent av de yrkesfaglige elevene, noe som styrker H3, fordi tre prosentpoeng ikke viser noen dokumenterbar forskjell mellom de ulike studielinjene. Jeg kom frem til det samme resultatet i kapittel 4.3.

Jeg kan ikke bruke resultatet fra spørsmål 10 til å styrke eller svekke H4. Jeg har ingen sammenligningsgrunnlag, da elevene kun har blitt bedt om å definere ett idiom, som i mitt tilfelle var utrydningstruet. Da kun 32 prosent avga en riktig definisjon av dette utrydningstruede idiom, viser det meg at forståelsen samlet er lav, men det forteller meg ikke så mye annet om H4 enn at utrydningstruede idiomer er vanskelige å forstå.

5 Konklusjon

Hensikten med denne avhandlingen var å finne ut hvordan idiomforståelsen blant unge språkbrukere med norsk som morsmål er. Hele 66 prosent av elevenes avkryssninger antyder at ungdommene forstår de ulike idiomene relativt godt. Likevel kan vi ikke uten videre konkludere med at de vet hva de ulike idiomene betyr, når det er slik at halvparten av de riktige svarene er et resultat av gjetting.

Jeg delte opp ungdommene etter kjønn og studieretning og idiomene i utrydningstruede og ikke-utrydningstruede kategorier, ettersom dette bidro til å gjøre undersøkelsen mer finmasket. Ved å dele opp ungdommene og idiomene slik, kunne jeg registrere flere detaljer og distinksjoner som jeg ikke hadde kunnet fanget opp om jeg bare hadde gjennomført hovedundersøkelsen. Jeg skal nå oppsummere og konkludere ut ifra de hypotesene jeg fremsatte i begynnelsen av avhandlingen.

Den første hypotesen, H1, antok at *ungdommer har en svak forståelse av idiommer*. To tredeler av ungdommenes svar viser at de kan tolke idiomene i riktig retning når idiomene inngår i en sammenheng. Dette sier mye om betydningen av konteksten rundt idiomene. Konteksten gir ungdommene en mulighet til å kunne resonnerer seg frem til hva idiomets betyr, selv om elevene i utgangspunktet ikke forstår idiomets betydning. Den høye gjetteprosenten forteller meg på den annen side at de fleste idiomene antageligvis er nokså ukjente for de fleste ungdommene. At kun 35 prosent av elevenes riktige svar var sikre, peker i retning av at ungdommer med norsk som morsmål ikke nødvendigvis har tilegnet seg alle idiomene i undersøkelsen enda.

Siden kun 32 prosent av ungdommene klarte å redegjøre hva mitt utvalgte idiom «kjøpe katta i sekken» betyr uten hjelp av kontekst og svaralternativer, kan ikke idiomforståelsen sies å være direkte god. Selve forståelsen av de ulike idiomene i undersøkelsen er mindre bra, men det samlede resultatet av riktige svar uavhengig av gjetting (66 prosent) viser at elevene evner å søke ytringens relevans på en god måte. Det er et godt tegn med tanke på at idiommer stort sett opptrer i en sammenheng.

H2, *jenter forstår idiommer bedre enn gutter*, ble avkreftet i kapittel 4.2: Jenter forstår ikke idiommer bedre enn gutter. Hypotesen hadde sitt utspring i en undersøkelse som viste at jenter leser mer enn gutter (Rudlang 1998). Hypotesen begrunnet jeg ut ifra den generelle oppfatningen om at mer lesing fører til et større ordforråd, og at ungdommer som leser mest har flere

muligheter for å støte på, og lære seg betydningen av idiommer gjennom lesingen sin. Det viser seg imidlertid at det antageligvis ikke er lesing av bøker som er den eneste måten å lære seg betydninger av idiommer på. Vi må også inkludere avistekster og annen litteratur. I resultatet så vi marginale forskjeller mellom jentenes og guttenes samlede riktige svar. Guttene oppgir imidlertid langt mindre gjetting når de svarer riktig enn jentene. Forskjellen mellom jentenes og guttenes svar er her på hele tolv prosentpoeng. Dette peker i retning av at guttene i undersøkelsen har en bedre idiomforståelse enn jentene. Resultatet av spørsmål 10, «Hva legger du i uttrykket: 'Å kjøpe katta i sekken'?», viser på den annen side ingen dokumenterbar forskjell mellom kjønnene i forståelsen av dette idiommet. Likevel scoret guttene på yrkesfag høyest av alle gruppene på spørsmål 10. Hele elleve prosentpoeng skilte de fra den svakeste gruppen som var jentene på yrkesfag.

Ifølge mine resultater er det ingen dokumenterbar forskjell med tanke på hvilken studieretning elevene har valgt. H3, *det eksisterer ingen dokumenterbar forskjell mellom elever som går yrkesfag eller studiespesialiserende linje når det gjelder forståelse av idiommer*, ble derfor bekreftet. Likevel så vi store forskjeller i resultatene hos de yrkesfaglige elevene. Yrkesfagsguttenes troverdighet ble svekket av at de oppga lite gjetting både når de svarte riktig og når de svarte feil.

H4, *ungdommer forstår ikke-utrydningstruede idiommer bedre enn utrydningstruede idiommer*, ble delvis bekreftet. Resultatene viser at det ikke er noen forskjeller i ungdommenes forståelse av de to idiomkategoriene, ettersom de scoret tilnærmet likt på begge kategoriene. Forskjellen mellom kategoriene viser seg imidlertid i antall gjettinger i hver kategori. Det ble gjettet på 38 prosentpoeng flere av spørsmålene med idiommer som var utrydningstruede, enn idiommer som var ikke-utrydningstruede. Dette viser at ungdommene er mye sikrere på de ikke-utrydningstruede idiomene. Så lenge idiomene imidlertid forekommer i en kontekst og med svaralternativer, greier ungdommene å resonnerer seg frem til riktig svar i begge kategoriene.

13 av de 19 idiomene i undersøkelsen, var fikserte. Disse hadde gjennomgående færre riktige svar enn de spørsmålene som inneholdt idiommer som var mer syntaktisk fleksible. Ettersom de ikke-utrydningstruede idiomene hadde færrest fikserte idiommer, kan det se ut til at det faktisk er en sammenheng mellom idiomenes syntaktiske form og forståelse.

Frekvens er også en viktig faktor når det gjelder de ulike idiomene. De ikke-utrydningstruede idiomene har høyere frekvens i språket enn de utrydningstruede idiomene. De

spørsmålene som inneholdt idiomer som ikke forekom i Oslo-korpuset, hadde også en høy prosent av gjetting blant informantene. Mye tyder på at forklaringen på det ligger i at disse idiomene er mindre kjent for ungdommene.

De idiomene som ble forstått dårligst av mine informanter kunne vise til et femti-femtiresultat mellom riktige og gale svar. Disse idiomene forekom sammen med et annet idiom som både hadde lik syntaktisk oppbygging og en leksikalsk likhet. Idiomene det gjaldt var «ta på [senga/kornet]», «være [bløt/høy] på pæra» og «falle i [fisk/staver]». Disse idiomene hadde også en høy treffrekvens i Oslo-korpuset (se oversikt 2), med unntak av «være bløt på pæra». Grunnen til at disse spørsmålene fikk den laveste prosenten av riktige svar, kan blant annet være at de opptrådte som svaralternativer sammen, og at de av den grunn ble gjenstand for forveksling.

Etter å ha gjennomført undersøkelsen, er jeg ikke lenger så bekymret for at ungdommer ikke får med seg innholdet i tekster som innbefatter figurativt språk. Min undersøkelse gir grunn til optimisme. Funnene peker i retning av at ungdommer med norsk som morsmål er flinke til å finne riktig betydning til idiomer når de forekommer i en tydelig kontekst. Undersøkelsen viser imidlertid at ungdommene ikke er riktig så flinke når de skal forklare betydningen selv med egne ord. Det så vi da de skulle definere idiomet «kjøpe katta i sekken». Når vi leser, er idiomene stort sett omringet av en kontekst, noe som betyr at ungdommene antageligvis vil kunne resonnerer seg frem til en omtrentlig riktig betydning av idiomene i de fleste tilfellene.

Avslutningsvis mener jeg det bør vies mer tid i undervisningen til betydninger av idiomer som inngår i det norske språket. På den måten vil færre elever trenge å være usikre på den riktige betydningen av idiomene. Det kunne ha vært verdifullt, selv på videregående nivå, å bruke litt mer tid på idiomer, ettersom mange elever er usikre og må gjette seg frem til riktig betydning. Idiomer er dessuten språkspesifikke og sterkt forbundet med kulturen vi lever i. De bør derfor videreføres slik at vi kan beholde denne delen av kulturen så lenge som mulig.

Forslag til videre studier

Jeg har i min undersøkelse undersøkt norske ungdommers forståelse av utvalgte idiomer. Mitt datamateriale er på ingen måte stort nok til å kunne si noe generelt om idiomforståelse blant ungdommer med norsk som morsmål, da den dekker et lite område sett i landssammenheng. Det kunne derfor ha vært spennende å sammenligne mine resultater med resultater fra andre steder i Norge innenfor den samme aldersgruppen. Det kan gi visse indikasjoner på om noen av idiomene er mer kjent i enkelte områder enn andre. Også andre idiomer enn de jeg valgte ut, kan gi en viktig pekepinn på idiomforståelsen hos ungdommer.

En mulig videreføring av mine resultater vil for eksempel være å se om de samme idiomene forstås bedre i andre kontekster. Videre kunne det også vært interessant å se om resultatene viste seg noenlunde like eller ulike ti år fra nå innenfor samme område og innenfor den samme aldersgruppen. Det hadde i tillegg vært interessant å kartlegge hvor kjente de utvalgte idiomene er. Dette har jeg ikke fått noen klare indikasjoner på i min undersøkelse. Derfor kan det være en idé å inkludere svarbokser merket med «kjent uttrykk» og «ukjent uttrykk».

Litteraturliste

- Abrahamsson, Niclas (2009). *Andraspråksinlärning*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Arngeir & Øivind Jorfald (2009). *Ugler i mosen og 198 «norske uttrykk som må reddes»*. Oslo: Pantagruel Forlag AS.
- Borthen, Kaja (2011). «Hvor mange 'det' fins det i norsk? En studie med utgangspunkt i Norsk Ordbok», i T. E. Jenstad & L. S. Vikør (red.), *Leksikalsk forskning i norske målføre og nynorsk skriftspråk. Lexicography and lexicological research concerning Nynorsk and Norwegian dialects*. Trondheim: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Skrifter. (1), s. 93–136. Lastet ned 02.02.2012, fra http://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/article/view/1319/1224
- Busterud, Guro (2010). Methodological problems related to research on L2 Norwegian anaphors, i U. Bohnacker & M. Westergaard (red.), *The Nordic Languages and Second Language Acquisition Theory*, special issue of *Nordic Journal of Linguistics*, 33, (2), s. 145–168.
- Careborg, Kristina (2010). *Att ta sig vatten över huvudet. En studie om idiomförståelse ur ett tvåspråkighets- och andraspråksperspektiv*. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Dobrovol'skij, Dmitrij (2007). «Cognitive approaches to idiom analysis», i *Phraseologie/Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/An international Handbook of Contemporary Research 2. Halbband/Volume 2*. Berlin/New York: (Walter) de Gruyter, s. 789–818.
- Erichsen, Gerda Moter (1977). *300 uttrykk og vendinger på norsk, engelsk, tysk og fransk*. Oslo/Gjøvik: Kunnskapsforlaget.
- Fernando, Chitra (1996). *Idioms and Idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
- Gibbs, Raymond W. (1994). *The poetics of mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Golden, Anne (2005). *Å gripe poenget. Forståelse av metaforiske uttrykk fra lærebøker i samfunnsvitenskap hos minoritetselever i ungdomsskolen*. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, Unipub: Oslo.
- Haraldsen, Gustav (1999). «Kunsten å lage spørreskjema». *Samfunnsspeilet*, nr 6, 1999. Lastet ned 16.08.2011, fra *Statistisk sentralbyrås hjemmeside* <http://www.ssb.no/ssp/utg/9906/7.shtml>
- Hellevik, Ottar (1995). *Sosiologisk metode*. Oslo: Universitetsbiblioteket.

- Horvati, Eszter (2005). *Automatisk gjenkjenning av norske kollokasjoner*. Oslo: Universitetet i Oslo. Lastet ned 22.03.2012, fra <http://www.duo.uio.no/publ/lingvistikk/2005/25800/oppgave.pdf>
- Jacobsen, Dag Ingvar (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 2. utgave. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Johannessen, Janne Bondi (2007). *Oslo-korpuset av taggede norske tekster*. Lastet ned 25.04.2012, fra <http://www.tekstlab.uio.no/norsk/bokmaal/index.html>
- Levorato, Chiara & Cristina Cacciari (1995). «The Effects of Different Tasks on the Comprehension and Production of Idioms in Children», i *Journal of Experimental Child Psychology*, 60, (2), s. 261–283.
- Lundgren, Lotta Nolemo (2009). *Gå på knäna, vaddå, krypa eller? Om idiomförståelse hos elever i grundskolans senare år*. Lastet ned 17.04.2012, fra <http://hig.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:281941>
- Lystad, Knut, Torstein Ellingsen, Rune Semundseth (2005). *Rosinen i pølsa. 333 ord og uttrykk fra hverdagspråket*. Oslo: Kagge Forlag AS.
- Nordit: Nordisk samarbeid på nett (2008). Lastet ned 22.03.2012, fra <http://www.nordit.net/index.php?show=65&expand=28,3,64,65>
- Olsen, Tone Rudi (2001). *Leksiografisk behandling av fraser med overført betydning*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Riksrevisjonen (2006). «Veileder i utarbeiding og bruk av spørreskjema i Forvaltningsrevisjon» i *Riksrevisjonen*. Lastet ned 01.03.12, fra http://www.riksrevisjonen.no/SiteCollectionDocuments/Vedlegg/Revisjonsmetodikk/Veileder_i_utarbeiding_og_bruk_av_sporreskjema.pdf
- Rudlang, Hilde (1998). «Bøker - mest for jenter». *Samfunnsspeilet*, nr 4, 1998. Lastet ned 16.8.2011, fra Statistisk sentralbyrås hjemmeside <http://www.ssb.no/ssp/utg/9804/3.shtml>
- Saville-Troike, Muriel (2008). *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sköldberg, Emma (2004). *Korten på bordet: innehålls- och uttryckmässig variation hos svenska idiom*. Doktorgradsavhandling, Göteborgs universitet. Göteborg: Mejerbergs arkiv för svensk ordforskning.
- Skår, Astrid (2008). *Utrydningstruede ord. Samlebind*. Oslo: Messel Forlag AS.

- Språkrådet (u.d.). «Hummer og kanel. Misforståtte uttrykk». Lastet ned 28.02.12, fra *Språkrådets hjemmeside* <http://www.sprakrad.no/nb-NO/Klarsprak/sprakhjelp/Le-og-lar/Hummer-og-kanel/>
- Spørreundersøkelser (u.d.a.). «Hvem skal delta i spørreundersøkelsen? Om populasjon og utvalg». Lastet ned 22.04.2012, fra <http://www.spørreundersøkelser.no/index.asp?valg=Populasjon-og-utvalg>
- Spørreundersøkelser (u.d.b.). «Kalkulasjon av en spørreundersøkelses pålitelighet». Lastet ned 22.04.2012, fra <http://www.spørreundersøkelser.no/index.asp?valg=Kalkulator>
- Statistisk sentralbyrå (2011). «Elever, lærlinger og lære kandidater i videregående opplæring, etter utdanningsprogram, trinn og bostedsfylke. 1. oktober 2011. Foreløpige tall». Lastet ned 22.04.2012, fra *Statistisk Sentralbyrås hjemmeside* <http://www.ssb.no/vgu/tab-2011-12-14-02.html>
- The Open University (u.d.). «Theories of Metaphor in Discourse > Contemporary Theories of Metaphor». Lastet ned 23.09.2011, fra *the OU: CREET: Metaphor Analysis* <http://creet.open.ac.uk/projects/metaphor-analysis/theories.cfm>
- Trulsson, Anders (2008). *Ursäkta, men skulle du kunna göra mig en björntjänst? Om idioms betydelser och deras fortlevnad*. Lastet ned 17.04.2012, fra <http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:131698>
- Utdanningsdirektoratet (2006). *Læreplan i norsk*. Lastet ned 18.04.2012, fra <http://www.udir.no/Lareplaner/Grep/Modul/?gmid=0&gmi=158731&v=5&s=2&kmsid=138655>
- Vannebo, Kjell Ivar (2009). *Et columbi egg og andre uttrykk*. Oslo: Cappelen Damm.
- Vannebo, Kjell Ivar (2006). *Katta i sekken og andre uttrykk*. Oslo: Cappelen Forlag.
- Vega-Moreno, Rosa Elena (2003). «Relevance Theory and the construction of idiom meaning», *UCL Working Papers in Linguistics*, 15, s. 303–323. Lastet ned 27.04.2012, fra <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/PUB/WPL/03papers/rosa.pdf>
- White, Lydia, Joyce Bruhn-Garavito, Takao Kawasaki, Joe Pater & Philippe Prévost (1997). «The researcher gave the subject a test about himself: Problems and ambiguity and preference in investigation of reflexive revisited», *Language Learning*, 47, (1), s. 145–172. Montréal: McGill University. Lastet ned 09.12.2011, fra <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/0023-8333.41997004/pdf>
- Wiktorsson, Maria (2003). *Learning idiomaticity. A corpus-based study of idiomatic expressions in learners' Written Production*. Lund: Lund University.
- Wilson, Deirdre (2010). «Parallels and differences in the treatment of metaphor on relevance theory and cognitive linguistics». *Conference of the Pragmatics Society of Japan*. Japan

2010, s. 41 – 55. Lastet ned 27.04.2012, fra
<http://www.ucl.ac.uk/psychlangsci/research/linguistics/publications/wpl/10papers/Wilson2010>

With, Louise (2007). *Idiomer under lupen. En teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk*. Lastet ned 29.03.2011, fra
http://www.duo.uio.no/publ/ILN/2007/68873/With_masteroppgave.pdf

Aamotsbakken, Bente, Norunn Askeland, Eva Maagerø, Dagrun Skjelbred & Anne Charlotte Torvatn (2004). *Vurdering av læremidler med fokus på flerkulturelt perspektiv*. Tønsberg: Høgskolen i Vestfold. Lastet ned 22.10.2010, fra
http://www-bib.hive.no/tekster/hveskrift/rapport/2005-02/rapp2_2005.pdf

Kildemateriale

«Fattigdom går i arv». *Adresseavisen*, 09.04.2012, s. 4, nyhetsdelen.

«Går i hundene». *Adresseavisen*, nett 25.09.2007. Lastet ned 28.02.2012, fra
<http://www.adressa.no/kultur/musikk/anmeldelser/article935630.ece>

«Helene Ugland». *Lokalhistoriewiki*, Lastet ned 28.02.2012, fra
http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Helene_Ugland

«Nils Gunnar Lies siste dag: – Ble tatt på senga». *VG*, nett 20.12.2011, Funnet, 12.04.2012, på
<http://www.vg.no/rampelys/artikkel.php?artid=10024582>

Online språk- og ordbokstjeneste: www.ordnett.no. Kunnskapsforlaget ANS

Online språk- og ordbokstjeneste:
<http://ordnett.no/search?search=ta+p%C3%A5+senga&lang=no>

Oslo-korpuset:
<http://www.tekstlab.uio.no/norsk/bokmaal/index.html>, og
<http://www.tekstlab.uio.no/norsk/nynorsk/index.html>

Vedlegg 1

Spørreundersøkelse

Kjønn: Jente Gutt

Alder: _____ **Hvilken linje?** **Studiespesialiserende** **Yrkesfag**

Har du norsk som morsmål Ja Nei

1. Anne møtte opp på skolen en tidlig morgen, men bestemte seg plutselig for å fordufte. Siden hun uteble fra timen for å drive omkring, ble dette regnet som skulk.

Hva gjorde Anne da hun forlot timen?

- Hun gjorde svenske av seg
- Hun hevet taffelet

2. På et julebord parodierte (etterlignet) en ansatt sjefen sin. Både de andre ansatte og sjefen lo fordi parodien var såpass slående. Sjefen følte nok at dette var ganske treffende.

Hva gjorde den ansatte mot sjefen sin?

- Han tok ham på senga
- Han tok ham på kornet

3. Firmaet til Kjell gikk konkurs fordi han løy og underslo penger. Han sank ned i fattigdom og kona forlot ham. Kjell føler nå at han har gått personlig til grunne.

Hvordan føler Kjell seg nå?

- At han går i hundene
- At han krysser klinger

4. Kari kjørte for fort, og ble stoppet i laserkontroll. Politiet så at hun hadde en passasjer i baksetet med store kuttskader. De lot henne derfor få kjøre videre uten å gi henne bot.

Hvilket av disse uttrykkene synes du passer best med måten politiet håndterte dette på?

- Politiet la ikke fingrene imellom
- Politiet så gjennom fingrene

5. Aron har opparbeidet seg stor gjeld. Selv om foreldrene hans har snakket med ham om økonomi, velger han å ikke si noe om dette til dem.

Hva gjør Aron overfor foreldrene sine når han ikke sier noe om dette?

- Han holder tann for tunge
- Han holder tunga rett i munnen

6. Under en skoletime blandet læreren hele tiden ordene ”profet” og ”poet”. Dette ble Marion til slutt så lei av at hun hvisket til Katrine: ”Er han helt bløt på pæra eller?” ”Det heter høy på pæra”, hvisket Katrine tilbake.

Hvem brukte uttrykk riktig her?

- Marion (Bløt på pæra)
- Katrine (Høy på pæra)

7. Siri ble tatt opp på scenen under et trylleshows. Tryllekunstneren tryllet bort flere baller rett foran øynene hennes. Hun ble dermed bare stående og måpe av både forundring og beundring.

Hva skjedde med Siri?

- Hun falt i fisk
- Hun falt i staver

8. Martin var ute og kjørte da bilen brøt sammen litt unna hjemmet sitt. Han hadde ingen til å hente seg. Derfor tok han like gjerne beina fatt og begynte å gå hjem til fots.

Hva gjorde Martin?

- Han brukte apostlenes hester
- Han bar kappa på begge skuldrene

- .
9. Læreren kom med en viktig beskjed til alle sine elever om at de måtte lese spesielt nøye på et av kapitlene til prøven hvis de skulle få en god karakter. Likevel orket ingen av elevene å lese dette kapitlet.

Hva gjorde læreren for elevene sine her?

- Han kastet perler for svin
- Han rettet baker for smed

10. Hva legger du i uttrykket: ”Å kjøpe katta i sekken”?

11. Måtte du gjette på noen av spørsmålene? I så fall hvilke? _____

Vedlegg 2 Tabeller til de ulike hypotesene i antall og prosent:

Vedlegg 2a

Hypotese 1	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	1656	855	2511
Alle svar i prosent	66 %	34 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	767	451	1218
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	31 %	18 %	49 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	889	404	1293
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	35 %	16 %	51 %

Tabell 13: tabell til H1 i antall og prosent

Vedlegg 2b

Hypotese 2	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	858	474	1332
Alle svar i prosent	64 %	36 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	464	276	740
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	35 %	21 %	56 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	394	198	592
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	30 %	15 %	45 %

Tabell 14: tabell til H2 i antall og prosent (jentenes svar)

Vedlegg 2c

Hypotese 2	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	798	381	1179
Alle svar i prosent	68 %	32 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	303	175	478
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	26 %	15 %	41 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	495	206	701
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	42 %	17 %	59 %

Tabell 15: tabell til H2 i antall og prosent (guttenees svar)

Vedlegg 2d

Hypotese 3	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	842	391	1233
Alle svar i prosent	68 %	32 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	374	218	592
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	30 %	18 %	48 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	468	173	641
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	38 %	14 %	52 %

Tabell 16: tabell til H3 i antall og prosent (studiespesialiserende klassenes svar)

Vedlegg 2e

Hypotese 3	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	814	464	1278
Alle svar i prosent	64 %	36 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	393	233	626
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	31 %	18 %	49 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	421	231	652
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	33 %	18 %	51 %

Tabell 17: tabell til H3 i antall og prosent (yrkesfaglige klassenes svar)

Vedlegg 2f

Hypotese 4	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	763	353	1116
Alle svar i prosent	68 %	32 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	463	230	693
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	41 %	21 %	62 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	300	123	423
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	27 %	11 %	38 %

Tabell 18: tabell til H4, elevenes svar i antall og prosent (utrydningstruede idiommer)

Vedlegg 2g

Hypotese 4	Riktige svar	Feil svar	SUM
Totalt alle svar	893	502	1395
Alle svar i prosent	64 %	36 %	100 %
Antall svar som var oppgitt gjettet	304	221	525
Andel svar som var oppgitt gjettet i prosent	22 %	16 %	38 %
Antall svar som var oppgitt uten gjetting	589	281	870
Andel svar i prosent som var oppgitt uten gjetting	42 %	20 %	62 %

Tabell 19: tabell til H4, elevenes svar i antall og prosent (ikke-utrydningstruede idiommer)

Vedlegg 3 Tabeller med antall svar per spørsmål

Antall jenter i alt: 148
Antall gutter i alt: 131
Antall jenter på studiespesialiserende: 88
Antall jenter på yrkesfag: 60
Antall gutter på studiespesialiserende: 49
Antall gutter på yrkesfag: 82
Antall på studiespesialiserende: 137
Antall på yrkesfag: 142
Antall elever i alt: 279

Vedlegg 3a

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	41	175	216	7	56	63
2	118	30	148	107	24	131
3	81	129	210	10	59	69

4	180	40	220	25	34	59
5	126	60	186	64	29	93
6	110	32	142	109	28	137
7	52	99	151	42	86	128
8	70	86	156	27	96	123
9	111	116	227	13	39	52
Til sammen	889	767	1656	404	451	855

Tabell 20: alle elevenes svar i antall

Vedlegg 3b

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	13	96	109	2	37	39
2	52	19	71	61	16	77
3	32	71	103	4	41	45
4	93	27	120	8	20	28
5	56	41	97	31	20	51
6	48	23	71	60	17	77
7	19	64	83	18	47	65
8	33	50	83	10	55	65
9	48	73	121	4	23	27
Til sammen	394	464	858	198	276	474

Tabell 21: jentenes svar i antall

Vedlegg 3c

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	28	79	107	5	19	24
2	66	11	77	46	8	54
3	49	58	107	6	18	24
4	87	13	100	17	14	31
5	70	19	89	33	9	42
6	62	9	71	49	11	60
7	33	35	68	24	39	63
8	37	36	73	17	41	58
9	63	43	106	9	16	25
Til sammen	495	303	798	206	175	381

Tabell 22: guttenes svar i antall

Vedlegg 3d

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	6	61	67	1	20	21
2	39	9	48	33	7	40
3	24	36	60	4	24	28
4	54	14	68	6	14	20
5	35	29	64	18	6	24
6	37	14	51	28	9	37
7	18	32	50	13	25	38
8	23	29	52	7	29	36

9	39	32	71	3	14	17
Til sammen	275	256	531	113	148	261

Tabell 23: jenter i studiespesialiserende klassers svar i antall

Vedlegg 3e

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	7	35	42	1	17	18
2	13	10	23	28	9	37
3	8	35	43	0	17	17
4	39	13	52	2	6	8
5	21	12	33	13	14	27
6	11	9	20	32	8	40
7	1	32	33	5	22	27
8	10	21	31	3	26	29
9	9	41	50	1	9	10
Til sammen	119	208	327	85	128	213

Tabell 24: jenter yrkesfaglige klassers svar i antall

Vedlegg 3f

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	8	34	42	2	5	7
2	31	2	33	14	2	16
3	15	23	38	1	10	11
4	30	6	36	7	6	13

5	30	8	38	9	2	11
6	28	5	33	14	2	16
7	13	13	26	5	18	23
8	12	13	25	5	19	24
9	26	14	40	3	6	9
Til sammen	193	118	311	60	70	130

Tabell 25: gutter i studiespesialiserende klassers svar i antall

Vedlegg 3g

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	20	45	65	3	14	17
2	35	9	44	32	6	38
3	34	35	69	5	8	13
4	57	7	64	10	8	18
5	40	11	51	24	7	31
6	34	4	38	35	9	44
7	20	22	42	19	21	40
8	25	23	48	12	22	34
9	37	29	66	6	10	16
Til sammen	302	185	487	146	105	251

Tabell 26: gutter i yrkesfaglige klassers svar i antall

Vedlegg 3h

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	14	95	109	3	25	28
2	70	11	81	47	9	56
3	39	59	98	5	34	39
4	84	20	104	13	20	33
5	65	37	102	27	8	35
6	65	19	84	42	11	53
7	31	45	76	18	43	61
8	35	42	77	12	48	60
9	65	46	111	6	20	26
Til sammen	468	374	842	173	218	391

Tabell 27: studiespesialiserende klassers svar i antall

Vedlegg 3i

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	27	80	107	4	31	35
2	48	19	67	60	15	75
3	42	70	112	5	25	30
4	96	20	116	12	14	26
5	61	23	84	37	21	58
6	45	13	58	67	17	84
7	21	54	75	24	43	67
8	35	44	79	15	48	63

9	46	70	116	7	19	26
Til sammen	421	393	814	231	233	464

Tabell 28: yrkesfaglige klassers svar i antall

Vedlegg 3j

Kjøpe katta i sekken	Jenter, studiespesialiserende	Jenter, yrkesfag	Gutter, studiespesialiserende	Gutter, yrkesfag
Riktig idiomatisk tolkning	25	16	16	31
Uklar idiomatisk tolkning	7	1	8	5
Feil idiomatisk tolkning	19	16	14	14
Bokstavelig idiomatisk tolkning	2	0	2	5
Blankt svar	6	6	2	5
Vet ikke / ?	27	21	7	17
Det betyr ingenting	2	0	0	5

Tabell 29: antall ulike svar på det utrydningstruede idiomet *kjøpe katta i sekken*

Riktig idiomatisk tolkning: 88 av 279 elever

Feil tolkning: 100 av 279 elever

Blankt svar/vet ikke: 91 av 279 elever

Vedlegg 4 Tabeller med svar i prosent per spørsmål:

Vedlegg 4a

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	15	63	77	3	20	23
2	42	11	53	38	9	47
3	29	46	75	4	21	25
4	65	14	79	9	12	21
5	45	22	67	23	10	33
6	39	11	51	39	10	49
7	19	35	54	15	31	46
8	25	31	56	10	34	44
9	40	42	81	5	14	19
Vektet gjennom- snitt	35	31	66	16	18	34

Tabell 30: alle elevenes svar i prosent

Vedlegg 4b

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	9	65	74	1	25	26
2	35	13	48	41	11	52
3	22	48	70	3	28	30
4	63	18	81	5	14	19
5	38	28	66	21	14	34

6	32	16	48	41	11	52
7	13	43	56	12	32	44
8	22	34	56	7	37	44
9	32	49	82	3	16	18
Vektet gjennom- snitt	30	35	64	15	21	36

Tabell 31: jentenes svar i prosent

Vedlegg 4c

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	21	60	82	4	15	18
2	50	8	59	35	6	41
3	37	44	82	5	14	18
4	66	10	76	13	11	24
5	53	15	68	25	7	32
6	47	7	54	37	8	46
7	25	27	52	18	30	48
8	28	27	56	13	31	44
9	48	33	81	7	12	19
Vektet gjennom- Snitt	42	26	68	17	15	32

Tabell 32: guttenes svar i prosent

Vedlegg 4d

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	7	69	76	1	23	24
2	44	10	55	38	8	45
3	27	41	68	5	27	32
4	61	16	77	7	16	23
5	40	33	73	20	7	27
6	42	16	58	32	10	42
7	20	36	57	15	28	43
8	26	33	59	8	33	41
9	44	36	81	3	16	19
Vektet gjennom- Snitt	35	32	67	14	19	33

Tabell 33: jenter i studiespesialiserende klassers svar i prosent

Vedlegg 4e

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	12	58	70	2	28	30
2	22	17	38	47	15	62
3	13	58	72	0	28	28
4	65	22	87	3	10	13
5	35	20	55	22	23	45
6	18	15	33	53	13	67
7	2	53	55	8	37	45

8	17	35	52	5	43	48
9	15	68	83	2	15	17
Vektet gjennom- snitt	22	39	61	16	23	39

Tabell 34: jenter i yrkesfaglige klassers svar i prosent

Vedlegg 4f

	RIKTIG			FEIL		
Spørsmål	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	16	69	86	4	10	14
2	63	4	67	29	4	33
3	31	47	78	2	20	22
4	61	12	73	14	12	27
5	61	16	78	18	4	22
6	57	10	67	29	4	33
7	27	27	53	10	37	47
8	24	27	51	10	39	49
9	53	29	82	6	12	18
Vektet gjennom- snitt	44	27	71	13	16	29

Tabell 35: gutter i studiespesialiserende klassers svar i prosent

Vedlegg 4g

	RIKTIG			FEIL		
Spørsmål	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	24	55	79	4	17	21

2	43	11	54	39	7	46
3	41	43	84	6	10	16
4	70	9	78	12	10	22
5	49	13	62	29	9	38
6	41	5	46	43	11	54
7	24	27	51	23	26	49
8	30	28	59	15	27	41
9	45	35	80	7	12	20
Vektet gjennom- snitt	41	25	66	20	14	34

Tabell 36: gutter i yrkesfaglige klassers svar i prosent

Vedlegg 4h

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	10	69	80	2	18	20
2	51	8	59	34	7	41
3	28	43	72	4	25	28
4	61	15	76	9	15	24
5	47	27	74	20	6	26
6	47	14	61	31	8	39
7	23	33	55	13	31	45
8	26	31	56	9	35	44
9	47	34	81	4	15	19
Vektet gjennom- snitt	38	30	68	14	18	32

Tabell 37: studiespesialiserende klassers svar i prosent

Vedlegg 4i

Spørsmål	RIKTIG			FEIL		
	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM	Gjettet <u>ikke</u>	Gjettet	SUM
1	19	56	75	3	22	25
2	34	13	47	42	11	53
3	30	49	79	4	18	21
4	68	14	82	8	10	18
5	43	16	59	26	15	41
6	32	9	41	47	12	59
7	15	38	53	17	30	47
8	25	31	56	11	34	44
9	32	49	82	5	13	18
Vektet gjennom- snitt	33	31	64	18	18	36

Tabell 38: yrkesfaglige klassers svar i prosent

Vedlegg 4j

Kjøpe katta i sekken	Jenter, studiespesialiserende	Jenter, yrkesfag	Gutter, studiespesialiserende	Gutter, yrkesfag	Vektet gjennomsnitt
Riktig idiomatisk tolkning	28	27	33	38	32
Uklar idiomatisk tolkning	8	2	16	6	8
Feil idiomatisk tolkning	22	27	29	17	23
Bokstavelig	2	0	4	6	3

idiomatisk tolkning					
Blankt svar	7	10	4	6	7
Vet ikke / ?	31	35	14	21	26
Det betyr ingenting	2	0	0	6	3

Tabell 39: ulike svar på det utrydningstruede idiomet *kjøpe katta i sekken* i prosent

Riktig idiomatisk tolkning: 32 prosent

Feil tolkning: 36 prosent

Blankt svar/vet ikke: 33 prosent

Vedlegg 5 Utvalgte kommentarer fra elevene

I en slik undersøkelse vil det selvsagt komme frem en del kommentarer fra elevene både vedrørende selve undersøkelsen og i etter at de har besvart undersøkelsen. Muntlige kommentarer som oppsto, var blant andre: «Jeg trodde det var en sånn enkel og morsom test siden den skulle handle om faste uttrykk, men så viste det seg at den minte meg mer om Dagsrevyen ...», «Får vi vite hva uttrykkene betyr? Hvis ikke lærer vi jo ikke noe», «Nå føler jeg meg dum», «Hva skal du bruke undersøkelsen til?» Ei jente lurte i tillegg på hva hun skulle sette som morsmål siden hun lærte seg både norsk og et annet språk samtidig før hun fylte tre. Flere elever viste oppriktig interesse for uttrykkenes betydning, mens andre klasser viste mindre interesse.

Skriftlige kommentarer: «Man kan ikke se gjennom fingrene uten UV-stråling». «Se gjennom fingrene» ble rettet opp til «se mellom fingrene» av to elever. «Gå i hundene» ble rettet opp til «gå til hundene». «Høy på pæra er riktig, men passer ikke i situasjonen» ble bemerket i spørsmålet hvor de kunne velge mellom svaralternativene «være høy på pæra» og «være bløt på pæra». Det var ikke så mange av de skriftlige kommentarene, men elevenes vilje til å forsøke å rette opp i enkelte av uttrykkene slik at de ble semantisk riktige med tanke på dagens språk, var interessevekkende.

Vedlegg 6 Utvalgte svar på spørsmål 10

Vedlegg 6a Gutter, yrkesfag

- Riktig idiomatisk tolkning: «Å kjøp nå dritt. Noe du tror er bra, som suger.» (17 år)
- Uklar idiomatisk tolkning: «Å kjøpe en ting du ikke er sikker på er bra eller dårlig.» (16 år)
- Feil idiomatisk tolkning: «RØVERKJØP, GOD DEAL.» (16 år)
- Vet ikke: «Har ingen anelse, bruker aldri slike uttrykk.» (16 år)

Vedlegg 6b Jenter, yrkesfag

- Riktig idiomatisk tolkning: «Å kjøpe noe som ikke er like bra som det først ser ut til, da har man blitt 'lurt'.» (17 år)
- Uklar idiomatisk tolkning: «At man kjøper noe usett.» (17 år)
- Feil idiomatisk tolkning: «At man får begge deler. 'Ja, takk – begge deler!'» (16 år)
- Vet ikke: «Har aldri hørt uttrykket 'å kjøpe katta i sekken' før.» (17 år)

Vedlegg 6c Jenter, studiespesialiserende

- Riktig idiomatisk tolkning: «Å kjøpe/gjøre en forhandling og oppdage at det du sitter igjen med ikke er så bra som forventet, den du handlet med har kanskje lurt deg.» (17 år)
- Uklart: «Da kjøper jeg mer eller noe helt annet enn hva jeg hadde tenkt.» (17 år)
- Feil idiomatisk tolkning: «At du ikke vil vite om noe.» (17 år)
- Vet ikke: «Jeg har aldri hørt dette uttrykket før.» (17 år)

Vedlegg 6d Gutter, studiespesialiserende

- Riktig idiomatisk tolkning: «Du kjøper noe som virker veldig bra. Men så blir du lurt/er det ikke like bra som forventet.» (16 år)
- Uklar idiomatisk tolkning: «Noe du trodde skulle bli bra ble dårlig.» (17 år)
- Feil idiomatisk tolkning: «Det betyr å ha hellet med seg.» (18 år)
- Vet ikke: «Vet ikke, har rett og slett ingen anelse.» (18 år)

Vedlegg 7 Idiomene med ulike grammatiske kategorier

Mulige idiom anvendelser som jeg søkte på i Oslo-korpusets bokmål- og nynorskdel (alle med maks fem ord tillatt imellom hvert ord). Jeg forsøkte også å omrokere på formen på noen av idiomene for å se om noen opptrådte i passiv form.

1. Å gjøre svenske av seg

gjøre, gjør, gjorde, gjort, gjøres, gjere, gjer svenske

2. Heve taffelet

heve, hever, hevet, heves, hevar, heva, hevde, hevd, hevt, hev taffelet, taflet, tafla, taflene

3. Ta på senga

ta, tar, tok, tatt, tas, take, tek, teke, teki senga, sengen

4. Ta på kornet

ta, tar, tok, tatt, tas, take, tek, teke, teki kornet

5. Gå i hundene

gå, går, gikk, gått, gås gange, gjeng, gjekk, gjenge, gjengi, gakk hundene, hundane

6. Krysse klinger

krysse, krysser, kryssa, kryssset, krysses, kryssar, kryss klinger

7. (Ikke) legge fingrene imellom

(ikke, ikkje)
legge, legger, la, lagt, legges, leggje, legg, lagde fingrene, finger, fingeren, fingre, fingerer, fingrane, fingrar imellom, mellom, i mellom

8. Se gjennom fingrene med noe

se, ser, så, sett, ses, sjå, såg gjennom, igjennom fingrene, fingre, fingerer, fingrane, fingrar

9. Holde tann for tunge

tann, tonn tunge

10. Holde tungen rett i munnen

holde, holder, holdt, holdes, hold, halde, held, heldt, haldi, haldt
tungen, tunga
rett, beint
munnen

11. Være bløt på pæra

bløt, bløyt, bløtere, bløtest, blaut, blautare, blautest, blautast
pæra, pæren

12. Være høy på pæra

høy, høg, høyere, høgere, høyest, høggest, høgare, høgare, høgast, høgst
pæra, pæren

13. Falle i fisk

falle, faller, falt, fell, fall, falli
fisk

14. Falle i staver

falle, faller, falt, fell, fall, falli
staver, stavar

15. (Bruke) apostlenes hester

apostlenes, apostlene sine, apostlane sine
hester, hestar

16. Bære kapp på begge skuldrene

kappa, kappen
begge, bære
skuldre, skuldrene

17. Kaste perler for svin

kaste, kaster, kasta, kastet, kastes, kastar, kast
perler
svin

18. Rette baker for smed

rette, retter, retta, rettet, rettes, rettar, rett
baker, bakar
smed

19. Kjøpe katta i sekken

kjøpe, kjøper, kjøpte, kjøpt, kjøpes, kjøp
katta, katten
sekken

